

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ОБРАЗИ-СИМВОЛИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ
КОМПАРАТИВНИХ ПАРЕМІЯХ**

Виконала: студентка 2 курсу магістратури
групи 8.0352-пмк-з-дн,
спеціальності 035 філологія
спеціалізації 035.033. слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша –
польська, освітньо-професійної програми
«Переклад та міжкультурні комунікації»

_____ І. О. Штирова
Керівник _____ доц. І.Л. Мацегора
Рецензент _____ доц. І. М. Бакаленко

ЗАПОРІЖЖЯ
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*

Кафедра *слов'янської філології*

Рівень вищої освіти: *магістр*

Спеціальність 035 філологія

Спеціалізації 035.033 слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – польська

Освітньо-професійна програма: Переклад та міжкультурні комінкації

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
слов'янської філології

І.Я. Павленко

10 травня 2023 року

ЗАВДАННЯ

на кваліфікаційну роботу магістра студентці

Штировій Ірині Олексіївні

1. Тема роботи *Образи-символи в українських та польських компаративних пареміях.*

керівник роботи к.філол.н., доцент Мацегора І.Л.

затверджені наказом ЗНУ від “10” травня 2023 року № 695-с

2. Термін подання студентом роботи – 06.02.2024 р.
3. Вихідні дані до роботи: *словники прислів'їв та приказок Д.Свярзянської, тлумачний словник паремій, збірник прислів'їв та приказок за ред. М.М. Пазяка; наукові праці І.Р. Голубовської, Т. Мороз, Т.А. Космеда, Г.А. Садової та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 1. *Теоретичні засади вивчення словесних символів.*
 2. *Лінгвокультурологічні аспекти дослідження паремій*
 3. *Лексико-семантична характеристика символів у компаративних пареміях.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Мацегора І.Л., доцент	10.05.2023	10.05.2023
Перший розділ	Мацегора І.Л., доцент	10.09.2023	10.05.2023
Другий розділ	Мацегора І.Л., доцент	10.10.2023	10.09.2023
Третій розділ	Мацегора І.Л., доцент	10.11.2024	10.10.2023
Висновки	Мацегора І.Л., доцент	10.02.2024	10.11.2024

7. Дата видачі завдання – 10.05.2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Травень-червень 2023 р.	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Липень-серпень 2023 р.	виконано
3.	Написання вступу	Вересень 2023 р.	виконано
4.	Підготовка першого розділу «Теоретичні засади вивчення словесних символів»	Жовтень 2023 р.	виконано
5.	Підготовка другого розділу «Лінгвокультурологічні аспекти дослідження паремій»	Листопад 2023 р.	виконано
6.	Підготовка третього розділу «Лексико-семантична характеристика символів у компаративних пареміях»	Грудень 2023 р.	виконано
7.	Формулювання висновків	Січень 2024 р.	виконано
8.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Лютий 2024 р.	виконано
9.	Захист роботи	Березень 2024	

Студент

_____ (підпис)

І.О. Штирова

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи

_____ (підпис)

І.Л. Мацегора

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер

_____ (підпис)

І.Л. Мацегора

(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи магістра 67 сторінок, 63 джерела

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ – українські та польські компаративні паремії

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ – образи-символи, зафіксовані в компаративних пареміях.

МЕТА РОБОТИ – комплексний аналіз образів-символів в українських та польських компаративних пареміях.

У процесі дослідження виконано такі **ЗАВДАННЯ**:

- 1) з'ясовано комплекс історичних питань, пов'язаних із вивченням символів;
- 2) виявлено склад символів в компаративних пареміях польської та української мови;
- 3) здійснено лексико-семантичну характеристику символів, зафіксованих в українських та польських компаративних пареміях;
- 4) виявлено продуктивність використання символів окремих лексико-семантичних груп;
- 5) схарактеризовано особливості реалізації системних зв'язків між символічними значеннями в українських та польських компаративних пареміях.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ – порівняльний метод, описовий метод, статистичний метод.

НАУКОВА НОВИЗНА. У роботі вперше зроблено спробу дати характеристику символів у компаративних пареміях української та польської мов з точки зору лексико-семантичного розмаїття та продуктивності використання у мовленні.

СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ. Матеріали дослідження можуть бути використані у школах різних типів на уроках польської мови, української мови, української літератури під часи вивчення розділу «Усна народна творчість»), зарубіжної літератури у розділі «Фольклор зарубіжних країн»

ОБРАЗ-СИМВОЛ, ПАРЕМІЯ, МОВНА КАРТИНА СВІТУ,
СЛОВЕСНИЙ СИМВОЛ, ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СИСТЕМА,
ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

ABSTRACT

The text of the master's thesis is 67 pages, 63 sources

OBJECT OF RESEARCH – Ukrainian and Polish comparative paremias

SUBJECT OF RESEARCH – images-symbols recorded in comparative paremias.

THE PURPOSE OF THE WORK is a comprehensive analysis of images-symbols in Ukrainian and Polish comparative paremies.

In the process of research, the following **TASKS** were completed:

- 1) a complex of historical issues related to the study of symbols is clarified;
- 2) the composition of symbols in the comparative paremies of the Polish and Ukrainian languages is revealed;
- 3) the lexical-semantic characterization of symbols recorded in Ukrainian comparative paremias was carried out;
- 4) the productivity of using symbols of separate lexical-semantic groups was revealed;
- 5) the peculiarities of the implementation of systemic connections between symbolic meanings in Ukrainian comparative paremias are characterized.

RESEARCH METHODS – comparative method, descriptive method, statistical method.

SCIENTIFIC NOVELTY. In the work, for the first time, an attempt is made to characterize the symbols in the comparative paremies of the Ukrainian and Polish languages from the point of view of lexical-semantic diversity and productivity of use in speech.

SCOPE OF APPLICATION. Research materials can be used in schools of various types in the lessons of the Polish language, Ukrainian language, Ukrainian literature during the study of the section "Oral folk creativity"), foreign literature in the section "Folklore of foreign countries"

**IMAGE-SYMBOL, PAREMIA, LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD,
VERBAL SYMBOL, LEXICO-SEMANTIC SYSTEM, LEXICAL MEANING**

ЗМІСТ

ВСТУП	7	
РОЗДІЛ 1.		
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЛОВЕСНИХ СИМВОЛІВ	10	
1.1. Еволюція поглядів учених ХІХ ст. на природу символу	10	
1.2. Поняття про словесний символ.....	16	
1.3. Предметне та символічне, національне й інтернаціональне у змісті паремій.....	20	
РОЗДІЛ 2.		
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРЕМІЙ	26	
2.1. Національно-культурний компонент в структурі паремій	26	
2.2. Етнолінгвістичний компонент в структурі паремій.	34	
РОЗДІЛ 3. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИМВОЛІВ, ЗАФІКСОВАНИХ У КОМПАРАТИВНИХ ПАРЕМІЯХ.....		43
3.1. Зооморфні образи-символи	43	
3.2. Орнітологічні образи-символи	46	
3.3. Фітоморфні образи-символи	48	
3.4. Антропоморфні та антропометричні образи-символи.....	50	
3.5. Природні явища та предметні образи-символи	55	
ВИСНОВКИ	58	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61	

ВСТУП

Слово як основна одиниця мови виконує різноманітні функції (номінативну, комунікативну та ін.), з яких надзвичайно велика роль належить символічній функції. Символізація є складним, неоднозначним явищем, яке пов'язане не лише із суто мовними рисами, але й з етнопсихологічними особливостями людського мислення. Словесні символи – це специфічний код, розшифрування якого допомагає спілкуванню, правильному розумінню сутності явищ, предметів, процесів.

Одна з найголовніших особливостей символу полягає в тому, що він за своєю природою є діахронічним, існує на кількох часових зрізах. У зв'язку з цим закономірним видається дослідження словесних символів на основі фольклору, зокрема паремій.

Народна творчість є чи не найкращим зразком символізації слова. Символ будується на співвідношенні зовнішньої та внутрішньої форми висловлення, на певному порівнянні. Паремія ж за своєю суттю майже завжди є порівнянням. Таким чином вмотивовується дослідження символів саме на прикладі компаративних паремій. Розуміння внутрішньої суті явищ, предметів, процесів, яке можливе завдяки поясненню тих чи інших символів, допоможе глибше вивчити культуру українського народу, специфіку українського світобачення, світовідчуття і мислення. Знання всіх багатств рідної мови і фольклору необхідне сучасній розвиненій людині, по-перше, для культурного і духовного розвитку, по-друге, для правильного користування надбаннями наших пращурів, по-третє, для комунікації не лише на буквальному, але й на символічному рівні.

Важливе значення символів у цілому та словесного символу зокрема зумовило значну увагу до нього з боку лінгвістів та психологів. У сучасному мовознавстві наявна значна кількість розвідок, а також монографій, присвячених символам. Зокрема, теорію символу досліджували Л.П.Запорожець [12], Н.П. Лисюк [26], Е. Колоджек [59]. Проблема

природи символу присвячені праці Н. Д. Дашенкової [7], Н. Д. Ковальчука [15]. Окремими аспектами вивчення символів займалися свого часу Н. А. Пастух [32], С. І. Пилипчук [34], та ін. Символ у контексті паремій досліджували Г. А. Садова [43], Л. П. Запорожець [12], однак у цих працях символи не є основним предметом дослідження. Таким чином, окремого комплексного дослідження символів компаративних паремій у ракурсі порівняння польської та української мов немає, що й зумовлює **актуальність** роботи.

Об'єктом дослідження слугували українські та польські компаративні паремії.

Предметом дослідження є образи-символи, зафіксовані в компаративних пареміях.

Мета роботи – комплексний аналіз образів-символів в українських та польських компаративних пареміях.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) з'ясовано комплекс історичних питань, пов'язаних із вивченням символів;
- 2) виявлено склад символів в українських компаративних пареміях;
- 3) здійснено лексико-семантичну характеристику символів, зафіксованих в українських та польських компаративних пареміях;
- 4) виявлено продуктивність використання символів окремих лексико-семантичних груп;
- 5) схарактеризовано особливості реалізації системних зв'язків між символічними значеннями в українських та польських компаративних пареміях.

Методи дослідження – порівняльний метод, описовий метод, статистичний метод.

Наукова новизна. У роботі вперше зроблено спробу дати характеристику символів в українських та польських компаративних пареміях з точки зору лексико-семантичного розмаїття та порівняльного лінгвокультурологічного аналізу

Сфера застосування. Матеріали дослідження можуть бути використані у школах різних типів на уроках польської мови, української мови, української літератури під час вивчення розділу «Усна народна творчість»), зарубіжної літератури у розділі «Фольклор зарубіжних країн»

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел .

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЛОВЕСНИХ СИМВОЛІВ

1.1 Еволюція поглядів учених ХІХ ст. на природу символу

У багатьох слов'янських культурах слово виступає не тільки як образ спілкування, але як особливий тип мовної свідомості. Вчення про символ як категорію пізнання, мислення, мови і художньої творчості сягає ще античних часів. Символізм у літературі ХІІ-ХІІІ ст. найбільш яскраво проявляється у творчості різних майстрів українського слова, зокрема, проповідях К. Туровського і у видатній пам'ятці східнослов'янської культурної спадщини “Слові о полку Ігоревім”. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. пов'язаний з новим етапом у розвитку архетипу слова в культурі. Слово виступає як символ виживання нації, там де їй загрожує втрата мови. Важливу роль у розвитку архетипу слова в українській літературі відіграла Леся Українка. Символізація у філософській концепції Григорія Сковороди передусім пов'язана з усвідомленням і аналізом символічних структур, притаманних не тільки Біблії, а й усій духовній культурі. Відзначаючи символічний характер усього світу, філософ наголошує, що його існування пов'язане з людиною, духовне перевтілення якої проходить під впливом символічних структур. Світогляд Т. Шевченка має яскраве романтично-символічне забарвлення та характеризується широким використанням символічних засобів розвитку та виразу думок. Для поета природа є щось підпорядковане людині, що дає можливість зрозуміти саму себе, природа відбиває внутрішнє життя людини в яскравих образах і символах. На початку ХХ ст. символічні структури у світобаченні найбільш виразно виявились у контексті творчості О. Потебні і його учня Д. Овсянніко-Куликовського [8, с. 65].

Серед актуальних проблем, що сформували науковий комплекс, який становить специфіку слов'янського мовознавства, помітне місце належить проблемі словесного символу, словесної символіки у поетичному мовленні

як одному з концептуальних центрів, де переплелися лінії досліджень різних галузей. Природно, що ця проблема стала наскрізною і привертала увагу представників різних лінгвістичних шкіл і напрямів. Особливо активно досліджувалися питання теорії символу в ХІХ столітті.

Наприклад, концепція словесного символу О.О. Потебні склалася на основі розробленого ним психологічного напрямку в мовознавстві, і органічно вписалася в “ономатопоетичні” характеристики створення і творчого сприйняття художнього образу, символу. На думку вченого, «у слові ми розрізняємо три елементи і їм відповідають три таких же елементи у будь-якому поетичному творі» [цит. за: 14, с. 11]. Ці елементи – єдність членоподільних звуків (зовнішній знак значення), уявлення (внутрішня форма), значення – властиві поетичному, образному слову. Якщо один із цих елементів втрачений, слово стає безобразною назвою [16, с. 23].

Якщо М. Максимович звернув увагу на ті слова, які «несуть на собі відбиток давньої слов'янської міфології», а М. Костомаров, систематизуючи символіку природи, відображену у народній поезії, визначив взаємозумовленість міфів та символів, то О. Потебня, для якого, «етнолінгвістичний підхід та міфологічна тема були невід'ємною частиною його загальнолінгвістичної, або краще сказати, загальнофілологічної концепції» [19, с. 50], вивів словесну символіку народних пісень у широку сферу філософсько-лінгвістичних узагальнень.

О.О. Потебня мав дуже широкий і самобутній підхід до поняття «словесний символ». Вже у першій його праці розглянуті словесні символи різних тематичних груп (*вогонь, світло; калина, листя, дерево*), частин мови (*дим, пил, мороз; білий, зелений*). Вони можуть об'єднуватися за різними ознаками, входити до складу словосполучень. Семантичні критерії значно розширили коло словесних символів. У визначенні системи словесних символів О. Потебня вийшов за межі парадигматичних вимірів; у нього вона виникає як складніша і багатовимірна, у синхронії та діахронії, функціонально-семантичному, етнолінгвістичному та інших аспектах. Це

зумовлено загальною орієнтацією вченого на характеристику через слово самого процесу пізнання, мислення, яка передбачає динамічний, гнучкий підхід до вивчення народнопоетичної мови. Для нього виникнення, функціонування і сприйняття словесного символу є втілення того, як мова «веде думку тим же шляхом узагальнення та абстрагування, яким із часом іде наука». Чуттєвий образ, вихідна форма думки, є і суб'єктивним, і об'єктивним; через порівняння людини з рослиною, її душевного стану з вогнем, повітрям створюється реалістична основа словесної символіки, яка стає її специфічною ознакою поруч з іншими (співвіднесеність із «згорнутим текстом»: байка, прислів'я, слово) [21, с. 47]. Водночас підкреслено вагомість психолого-мовленнєвого осмислення словесних символів при їхньому творчому сприйнятті.

М. Максимович із проблемою словесної символіки найбільш послідовно пов'язав цикл праць про «Слово о полку Ігоревім». Вчений розглядає систему авторських мовних засобів, особливу увагу звертає на ті образи-типи, які створюють своєрідність пам'ятки і водночас мають аналогію в українських та російських народних піснях, літописних джерелах.

Порівнюючи символічне значення слова *зигзиця*, автор звертає увагу на те, що в українських піснях саме вона є символом сирітства і сімейного смутку, а в польських таку функцію виконує ластівка. Дослідник дуже уважно ставився до символічного осмислення назв рослин – *рута*, *шавлія* / *сальвія*. Останній отримав детальне пояснення міфолого-етнографічного характеру.

Верба, за М. Максимовичем, є деревом жалю і смутку, яке своїм шумом віщує розлуку або смерть. Вчений тлумачив зоо- та орнітоморфні символи у ширшому діапазоні – як символи окремих людських якостей. Щоправда, широкого розвитку в працях М. Максимовича теза ця не дістала, зате, як зазначає Н. Лисюк, вона набула значного резонансу в працях М. Костомарова та О. Потебні, спонукавши їх до більш детального дослідження пласту «психологічної» символіки рослинності [26, с. 72].

Водночас М. Максимович почав прокладати природничо-науковий шлях до вивчення фітоморфних символів. Номенклатура східнослов'янської рослинної дійсності цікава тим, що: 1) включає не тільки рослини, притаманні українському географічно-природничому середовищу, але й рослини-екзоти, науково-достовірне уявлення про які творці фольклорних творів не мають (наприклад, *імбир-дерево*); 2) до складу цієї тематичної групи входять не лише відомі, реальні рослини, але й фантастичні (“*розрив-трава*”, “*тирлич-трава*”, “*боркун-зілля*”); 3) реальні рослини можуть зображатися у фантастичному ракурсі (наприклад, на вербі можуть рости груші, а на осиці кислиці); подекуди стирається грань між деревом і травою (що зумовлюється тотожністю їхніх функцій).

М. Максимович намагався визначити реалістичне, ледь не наукове підґрунтя творення символів. Звертаючись до купальських повір'їв про цвіт папороті та до слів русальної пісні “*Що цвіте без цвіту?*», він говорить: “папороть завжди цвіте без всякого цвіту”. І далі окреслює суто натуралістичне бачення цього символу. Власне, купальська папороть є однією з конкретних етнічних реалізацій універсального світового міфологічного символу – дерева пізнання, що доводять не тільки його функції, але й важкодоступність, яка передбачає проходження нелегких випробувань. Однак в основі цього явища передовсім лежить принцип аніматизму, згідно з яким кожен складник світу вважається живим створінням. Водночас Михайло Максимович намагається обґрунтувати міфологічні генеалогічні зв'язки рослин у межах ботанічної систематики: “Спорідненість цих рослин, які складають окрему родину гарбузових, давно помічено в українській пісні: “*Ходить гарбуз по городу*” [34, с. 81]. За М. Максимовичем, основою символізації речей у народнопоетичній творчості є їхні цілком реальні якості. Барвінок називається зеленим як вічнозелена рослина, а “хрещатим” – тому, що “стелеться на всі чотири боки”. Однак набагато вагомішою є міфологічна символіка форми (хрест є ще язичницьким символом повсюдності, цілісності та зв'язку Всесвіту) й

протиставлення зеленого і сухого як відображення ширшої міфологічної опозиції життя і смерті [11, с. 49]. Крім того, учений намагається віднайти у фольклорних творах алегорії. Також дослідник розвиває теорію запозичень стосовно рослинних символів. Зокрема, у римлян шавлія і рута - символи здоров'я і безсмертя, а на українському ґрунті ці концепти мають інший контекстуальний ореол: “тандемна” рослина шавлія-рута уособлює в любовній ліриці розлуку й тугу за коханим, а відтак їх знищення має забезпечити повернення його до дівчини.

М.Максимовичу вдалося зафіксувати одну із провідних класифікаційних категорій для розрізнення рослин: широку і вагому для міфологічного світогляду опозицію чоловіче – жіноче. Він визначає дуб як чоловічий символ, символ мужності та міцності, улюблена паралель нежонатого парубка. Жіночими символами він вважає *березу, вербу, діброву*. Певні ритуальні символи можуть набувати багатьох значень. Вченому належить і одна з перших спроб опису парадигм предметів, або субститутів: “в Сіверському краї існує повір'я про вогненний цвіт не тільки папороті, але й ліщини”[цит. за 10, с. 25]. Як доводить Н. Лисюк дослідникові вдалося окреслити функціональний підхід до вивчення цих символів, здатних виконувати надзвичайно широке коло магічних функцій (очисні, лікувальні, апотропеїчні засоби, приворотне зілля тощо) [26, с. 73].

Дослідниця міжмовних паремій І. Голубовська стверджувала, що паремії, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення народу про світ і своє буття в ньому. Психологічно та культурно значущі для етнічної ментальності феномени зазнають “стихійного” кількісного маркування на мовному рівні, що створює особливий індекс змісту культури, який часто вказує на відносну важливість різних аспектів культури для її носіїв [6, с. 67].

Не менш поширеною є тваринна символіка, яка має свої особливості, усталені традиції функціонування. У цій сфері розгорнута класифікація

належить Н. Пастух [32]. У дослідженні тваринної символічної системи українського народу вона виділяє такі проблеми:

1) Тваринні образи мають універсальне значення в українській символічній системі. Причини широкого функціонування зоообразу в текстах намагався з'ясувати І. Вагилевич у праці “Слов’янська символіка” [цит. за: 32, с. 66]. Закономірність, встановлена українським фольклористом, виявляється у процесі символізації явищ дійсності: символіка кожної наступної з виділених груп розроблена детальніше, ніж попередня. Природна «дієвість» тварини, що може дихати, рости, дозволяє розширити функційну спроможність символічного коду загалом. Натомість зразки неорганічної природи (камінь, пісок) трансформуються у «мертві символи».

2) Частотність використання тих чи інших зооморфних символів не залежить ні від смакових якостей м'яса відповідної тварини, ні від її сили. Тварина повинна мати якусь особливу значущу рису. Символічний зміст тварини «підтягує» під свій шаблон фізіологію і зумовлює виникнення нереальних образів, наприклад крилатих коней чи оленів.

3) Успіх наукового опису окремого зоообразу залежить від правильної класифікації тваринного світу. Виділяють чотири основні класи: звірі, гади (з підгрупою комахи), птахи і риби. Важливим є те, що цей поділ відтворює народну класифікацію тварин, яка має багато розбіжностей з науковою. Такі розходження виявив Н. П. Ткаченко. Народна класифікація відрізняється:

- а) меншою кількістю класів та іншим їхнім складом;
- б) рухомістю класифікаційних рамок;
- в) змішуванням різних видів тварин;
- г) зміною, перетворенням одних видів у інші; г) наявністю фантастичних видів тварин.

Також існує додатковий семантичний класифікатор за опозицією «дикий – домашній», який застосовується до тварин і птахів [50, с. 69].

Як правило, чим більше функцій виконує образ у фольклорі, тим більше фантастичних рис для нього характерно. Особливо значущими серед

морфологічних рис виявляються колір, вік, ріст, стать образу. Цілою низкою значень бувають оповиті акустичні вияви тварин. Особливо важливими є часо-просторові деталі акустичного прояву. Голос тварини творить своєрідний годинник чи народний календар (півень, зозуля, шпак). Однією з найважливіших характеристик образу є спосіб руху тварини, який сам по собі має виразні асоціації: “повзати” – ницість, “літати” – духовність. Також пов'язаними з рухом є постійні місця перебування тварин. «Соціальний» зміст образу виявляється у контексті його контактів, стосунків з іншими персонажами зоосистеми, а також з образами світу людей, дерев, рослин тощо. Назви тварин допомагають з'ясувати, які їх види не розрізняються, а отже, мають спільне змістове наповнення; зооніми також дозволяють виявити ознаки, що були покладені в основу номінації. Тваринна символічна мова є однією з багатьох кодових систем. Окрема тварина, маючи певний набір значень, може бути зіставлена із однотипним образом іншої символічної системи, оскільки образно-символічні групи описують один і той же об'єкт – світ. Загалом на цьому рівні дослідження виділяються парадигматичні партнери (ті образи, що мають паралельні значення, можуть замінити тварину в однотипних контекстах) та синтагматичні партнери (образи, значення яких гармоніює зі змістом зооморфного символу, що робить можливим їхню сполучуваність у межах одного фрагмента) досліджуваного тваринного образу-символу [15, с. 228].

1.2 Поняття про словесний символ

“Символ (гр. знак, прикмета) – багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості; один з поетичних тропів. Як алегорія та метафора символ утворює свої переносні значення на основі спорідненості, спільності” [51, с. 604]. Він виникає на основі слова, яке є відображенням художньо переосмисленої реальності, що на шляху становлення художнього

образу проходить такі етапи: 1) на рівні народної міфопоетичної традиції – це поява фольклорного символу в усіх його різновидах; 2) на рівні індивідуальної авторської системи художника, що використовує символ як зображально-виражальний засіб. Це поява авторського символу [10, с. 44].

Наслідок цього – усе значніша суб'єктивація елемента в його семантиці. Чим давніший символ, тим ширше асоціативне поле, яким наповнюється слово. Отже, при визначенні символу дослідники більшою або меншою мірою керувалися “словесною” основою символу. Зокрема, М. Костомаров твердив, що символи виникли під впливом чинників: природних особливих явищ (*дуб – могутність*), обрядів (*камінь, вінок*), міфічних сказань, вірувань. О. Потебня вважав символіку характерною особливістю мови – надавати назви новим явищам за допомогою відомих на основі наявності спільних рис. При цьому слово, що позначає новий предмет, виражає не все його значення, а тільки окрему ознаку, але воно стає знаком усього предмета. О. Веселовський приділяв особливу увагу вивченню теорії символів: причин їх експресивності, відмінності символів від алегорій і метафор. Учений надавав великого значення явищу запозичення символів однією мовою з іншої [цит. за: 26, с. 72]. Символ, за його визначенням, – носій певної ідеї, показник настрою. Питаннями співвідношення власного і запозиченого у структурі символу займалися свого часу І. Франко та Ф. Колесса, а І. Голубовська досліджувала особливості міжмовних паремій. М. Максимович вважав символ емблемою окремих станів духу. Український дослідник І. Білодід відзначав, що символічна функція мови – це не звичайне метафоричне її використання, бо тут мовна одиниця стає символом, знаком, позначенням якогось певного поняття, комплексу ситуацій, стану, одна ознака якого, натяк на нього викликає і “рій асоціацій”, і конкретний зміст: це мовби “формула” певного змісту, значення [цит. за: 26, с. 73].

Отже, символ є завжди перенесенням. Але на відміну від інших видів перенесень, таких, як алегорія, уособлення, метафора, у символі те, про що

говориться, не менш важливе ніж те, що мається на увазі, позначуване таке ж важливе, як і те, що воно позначає.

Аналізуючи основні європейські теорії символу, Е. Колоджек зазначає, що вперше на відмінність між алегорією та символом вказував Гете. Спільною їх рисою письменник вважав те, що вони дозволяють щось зображати чи позначати. Але символ та алегорія мають ряд відмінностей: в алегорії ми моментально переборюємо те, що позначає, щоб побачити позначуване; у символі і позначуване, і те, що позначає, однаково важливі.

Символ орієнтований на сприйняття і розуміння, алегорія – лише на розуміння.

1. алегорія позначає щось безпосередньо, символ - лише опосередковано, вторинним чином, він існує сам для себе;
2. символ базується на переході від конкретного до загального, алегорія - не завжди;
3. при сприйнятті символу ніби відбувається раптове руйнування ілюзії; алегорію ж Гете послідовно пов'язує з іншими видами розуму (напр., дотепністю) [59, с. 134].

Дослідник символів в українській мові В. Кононенко особливу увагу звертає на розрізнення понять концепт і символ. У тлумаченні концепту, а отже, і символу при можливості їх архетипного осмислення присутній етнічний, національний компонент, який істотно позначається не лише на окресленні смислу, а й на співвідношенні цих категоріальних одиниць. Отже, ці поняття проектується на конкретний етнічний простір. Оцінно-значеннєві показники слова-символу формуються внаслідок розширення образної бази слова в процесі його перетворення в образ-ідею на ґрунті національно-культурної традиції [19, с. 87].

Якщо через вербалізований символізм визначається належність мовців до певної соціальної групи, то соціальне підґрунтя символу забезпечує більш або менш однозначне сприймання членами цієї групи концептуалізованих категорій і понять. Вербалізований символ набуває ознак національно

орієнтованого й соціально значущого поняття вже у своєму безпосередньому сприйманні. У тлумаченні понять «концепт» і «символ» чимало спільних ознак: обидва вони характеризуються відносною багатозначністю смислу, багатомірністю осмислень, певною розмитістю межових кордонів; на мовленнєвому рівні супроводжуються широким набором емотивних супроводів, аксіологічних уявлень. Природа символу розкривається через ступеневу ієрархію: слово – образ – смисл – концепт.

Доцільно зауважити, що «злиття» концепту й символу в одну «міфологему» стає можливим лише в специфічних умовах міфологізації образу, як у випадках *Коцїй – Баба-Яга*. Символ є свого роду розвитком, продовженням образу, що й дає підстави твердити про образ-символ (на противагу образу, що ще не здобув символічного смислу). Визначаючи екзистенційний характер сутності символічного, можна, на думку В.Кононенка, дійти висновку, що підіймати чи не підіймати той чи інший образ до рівня символу – спільна дія наратора й наратованого, отож передбачувана і запрограмована [18, с. 161]. Залежно від позиції наратора одне й те ж саме опредмечене поняття може ставати символізованим утіленням різних, часом протилежних концептуальних суджень, змінювати оцінку на протилежну, викликати суперечливі асоціації.

Асоціативно-суб'єктивне, конотативно-оцінне наповнення словесного образу в його русі до символу як втілення концептуального значення об'єктивізується внаслідок проходження кількох проміжних стадій. Одна з них – усвідомлення вторинної номінації як узагальнення, створення образної ситуації, що сприяє виявленню переносного, метафоризованого смислового словесного комплексу. Наступна стадія – осмислення слова-символу як носія концептуального смислу.

Отже, якщо концепт втілюється і в слові, і в образі, і в матеріальному предметі, тобто передбачає асоціативне нашарування культурних смислів на основне (словникове) значення, то очевидно, що словесний (мовний) символ,

якщо він достатньо репрезентований через систему усвідомлених «переходів», забезпечує реалізацію всіх трьох форм втілення концепту.

За В. Кононєнком, піднявшись до рівня соціального символу, мова співвідноситься водночас із когнітивним змістом концепту; до того ж її природа як особливої знакової системи створює передумови для усвідомлення мови і як символу (в його соціальному вимірі), і як концепту. Однак можливість такого її витлумачення передбачає наявність різних рівнів, різних аспектів осмислення в цьому випадку однойменних образів-ідей. Складні відношення концепту й символу не зводяться до елементарної формули “узагальнене поняття – втілення в образі”, їхні взаємозв’язки й залежності багатовимірні й неоднозначні, зумовлені не лише соціальним або національним усвідомленням, але й індивідуалізованим, узагальненим у силу загальної лінгвокультурної свідомості світорозумінням [19, с. 162]. Визначальною рисою символу, на думку дослідників, є те, що він ніколи не належить синхронному зрізові культури, а завжди пронизує цей зріз, переходячи з минулого в майбутнє. У цьому зв’язку закономірною видається посилена увага сучасної вітчизняної лінгвістики до семантики та функціонування національної символіки в контексті широкого кола проблем, спрямованих на пізнання генези, динаміки та перспектив розвитку національної культури. Символізм міфологічних, фольклорних і художньо-літературних образів не тільки формує свою особливу систему, а й виходить за її межі, проникає в загальномовний простір, формує важливі особливості національної мовної картини світу.

Національно-культурна специфіка мови особливо відчутна у загальномовній ідіоматиці, що ґрунтується на етнічно маркованих символах.

1.3. Предметне та символічне, національне й інтернаціональне у змісті паремій

Л. Запорожець стверджує, що будь-яка з паремій є концептоскладовою метафорою, яка акумулює в собі колективний досвід сприйняття дійсності та

оцінки її об'єктів [12, с.155]. Під концептом при цьому розуміється операційна змістовна одиниця інформаційної діяльності людини для отримання знань про об'єкти та їхні особливості. Отже, концепти слід сприймати як фрагменти знань, досвіду особистості про дійсність, як когнітивні складники її сприйняття та розуміння. Таким чином, паремія є поєднанням двох сторін – предметної і символічної. Перша частина з точки зору семантичної будови паремії є поверхневою і містить інформацію про об'єктивні зв'язки між реальними предметами та їхніми властивостями, яка передається відповідними поверхневими концептами. Друга частина семантичної будови паремії є глибинною, вона виконує символічну функцію, надаючи першій частині паремії конотативного змісту [18, с. 158]. Друга частина концептосфери паремії, що представляє її символічну площину, є множиною, яка складається з тих самих базових концептів та їх символів, що наділяють базові концепти конотативним значенням. Кожен з базових концептів у межах певної паремії відповідає тільки одному з можливих символів. У цій частині ядерними є концепти-символи, а периферійними стають відповідні когнітивні уявлення, що формуються цими символами. Так, «яблуко» є символом дитини, малечі; «яблуна» - символом їхніх батьків. Зв'язок між ними є символом спадковості, наслідування родинних стосунків, зв'язків, рис. Для більшості паремій будова концептосфери та співвідношення між її частинами, предметною та символічною, є симетричним. При сприйнятті та використанні таких паремій вся увага зосереджується, перш за все, на її другій, символічній, частині. Спостерігається ще й використання паремій, частини концептосфери яких представлені базовими концептами та когнітивними уявленнями, що не перетинаються, існують паралельно, не можуть бути пов'язані предметно-символічними відношеннями і не формують відповідні когнітивні уявлення. Загальний зміст таких паремій лежить далеко за межами самої паремії (*На городі бузина, а в Києві дядько*).

Таким чином, будь-яка паремія, має свою специфіку відношень між предметною та символічною частинами структури змісту. Вони зводяться до трьох типів: симетричних, при яких концепти та когнітивні уявлення першої частини співвідносні з відповідними символами та когнітивними уявленнями другої частини; асиметричних, при яких друга частина, символічна, виявляється порожньою, і нульових, при яких співвідношення між обома частинами концептосфери паремії виявляються порожніми [18, с. 158].

Наявність міжмовних паремій підтверджує те, що частина символів у паремійному фонді будь-якої мови є запозиченими або інтернаціональними, на що вказував уже І. Франко. Запозичені компоненти органічно проникають у відносно закриту систему української словесності лише у тому випадку, коли вони виконують низку позитивних функцій, загалом сприяють динаміці розвитку. «Націоналізація» запозиченого матеріалу – закономірний етап реалізації особливого типу народної творчості, що передбачає «припасовування», трансформацію, приведення у відповідність до канонів традиції. Запозичення завжди усвідомлене, це акт осмисленого переймання, що супроводжується низкою різновагомих змін у інваріантній структурі (рівень сюжету, мотиви тощо). У системі пареміологічних проблем важливе місце займає з'ясування співвідношення інтернаціонального та національного елементів у межах паремійного фонду. Поповнення національного паремійного фонду чужоземними зразками є лише тоді, коли вони висловлюють думки, суголосні зі світоглядними позиціями народу-реципієнта, коли вони відповідають його національному типу ментальності. Своєрідним продовженням відбору паремій є їх націоналізація. Запозичення є необхідною умовою розвитку словесності в цілому [16, с. 228]. Як зазначає С. Пилипчук, до виокремлення у межах паремійного репертуару інтернаціонального та національного пластів вдавався також Ф. Колесса [34, с. 81]. І. Голубовська дійшла до висновку, що повна смислова та формальна тотожність міжмовних паремій є явищем досить рідкісним і в більшості випадків пояснюється походженням паремій зі спільного

латинського джерела. Більш поширеними є паремії, що перебувають у відношеннях повної змістової, але часткової образної та експресивно-стилістичної еквівалентності, а також паремії, що перебувають у відношеннях часткової змістової та специфічної образно-стилістичної еквівалентності.

Природа паремій досліджувалась у багатьох аспектах: структурно-синтаксичному, семантичному, семантико-прагматичному, структурно-семіотичному, лінгвокультурологічному. У системі мови паремії традиційно розглядалися на двох рівнях: синтаксичному та фразеологічному. Стійкість, відтворюваність, цілісність значення зближують паремії з фразеологічними одиницями. Паремії продуктивно розглядати не лише як одиниці мови, а насамперед як комунікативні одиниці народного мовлення. Такий аспект сприяє з'ясуванню того, як паремія, будучи знаком ситуації, пов'язується з нею, як у ній репрезентується та чи інша ситуація, тобто які семантичні перетворення відбуваються у компонентах сталого висловлення, як позначаються на мовленнєвій ситуації закладені в паремії етнокультурні та інші чинники тощо.

Паремії мають великий потенціал номінативності – можуть репрезентувати типову ситуацію у процесі спілкування, далі замінити її у мисленнєвих операціях, бути вказівкою на неї, її знаком. Номінативність паремій вторинна: вони слугують для емоційно-оцінного характеризування типових явищ і ситуацій. Паремії мають усі властивості лінгвального знака, знака мовної діяльності, який розуміється як єдність мови та внутрішнього і зовнішнього мовлення. Тому паремійні одиниці водночас є і одиницями мовлення, і одиницями мови.

Основу паремійного складу становлять метафоризовані мініатюри, насичені образами. Еволюцію образних паремій можна унаочнити таким чином: образний вислів (що є узагальненням спостережень) — інакомовність (завдяки асоціаціям) – знак. Спостереження за довкіллям, рослинним і тваринним світом переосмислювалися і переносилися на суспільні процеси і

явища. Антропометризм став домінуючою ознакою паремій. Образ одного категоріального класу (тварини, предмета) накладається на представника іншого класу (людина), тим самим остання наділяється визначальними рисами, ознаками, якостями першого. Образ і риса (якість), що його витворює, настільки зливаються, що перший набуває ознак символу. Символічною стає і сама лінгвоментальна формула, носій образу-символу. Тим самим, відбиваючи особливості світогляду, культури, традицій і звичаїв, паремії набувають образно-символічного змісту. Слова-символи в них переважно зберігають спільні семантичні показники з однозвучною лексемою несимволічного наповнення; ця спільність сем породжує мотивування усього вислову, його внутрішню форму. Символічність поширюється не лише на образні паремії; кожна з них не просто позначає (виступаючи знаком), а й символізує (виражаючи суть) певну типову ситуацію.

Стаючи символом, паремія відображає суть певної події чи явища і є втіленням певної ідеї в цілісному, завершеному утворенні, характеризується потенційно невичерпною глибиною смислу. Символи у слов'янських пареміях, на думку О. Дуденко, виконують такі функції:

- пізнавально-світоглядну;
- регулятивно-адаптивну;
- комунікативно-мнемонічну (передавання етнокультурних знань).

Отже, у процесі свого розвитку та функціонування українські паремії еволюціонували за моделлю “знак – образ – символ”; набуваючи вторинної номінативності та знаковості, вони зазнали процесу символізації [8, с. 10].

Велика кількість паремій є компаративними висловленнями; порівняння в пізнанні навколишнього світу відіграє важливу роль, бо все пізнається в порівнянні. Саме в результаті цього процесу відбувається ідентифікація ознак та наступна за нею номінація. Оскільки всі паремії будуються на співвіднесенні зовнішньої семантичної форми із внутрішньою, порівняння завжди пронизує їх. Тому, як стверджує Г. Садова, звертання до

паремій, в основі яких лежить порівняння – різновид співвіднесення, цікаве не лише для опису категорії компаративності, але й для розуміння семантичної специфіки всіх паремій. Компаративність постає як категорія, що базується на сукупності всіх можливих мовних засобів вираження значення порівняння, у тому числі й у формах ступенів порівняння [43, с. 12].

Найчастотнішими образно-значеннєвими центрами компаративних паремій є природні символи: фауносимволи (*вовк, голуб, змія*), флоросимволи (*горох, трава*), символіка неживої природи (*вогонь, лід, золото*), символи з предметним значенням (*свічка, драбина*), символи-соматизми (*око, рука*). Серед них частотнішими є ті, що позначають символічних тварин. Виділяються ключові (*вовк, кінь, свиня, кіт*), які марковані символічним навантаженням у слов'янських народних уявленнях [19, с. 104].

Отже, значної уваги надавали лінгвісти як з'ясуванню того, що ж являє собою символ, так і особливостям його структури і функціонування. Дослідники з'ясовували місце символу як елемента структури паремії, походження символів, які містяться в українських прислів'ях та приказках. На особливу увагу заслуговують символи, які не належать до тваринного чи рослинного світу, оскільки вони є менш поширеними і менш дослідженими серед усього масиву слів-символів у складі українських паремій.

РОЗДІЛ 2

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЕМІЙНОГО ФОНДУ

2.1 Національно-культурний компонент в структурі паремій

Паремії вже не одне десятиліття різнобічно досліджуються в традиційних мовознавчих, компаративних, пареміологічних, фольклористичних студіях, результатом яких є сотні праць, що висвітлюють особливості структури, семантики, стилістики та (рідше) функціонування паремійних одиниць на матеріалі різних мов. Однак ще й досі остаточно не з'ясованим залишається статус паремій як об'єктів лінгвокультурологічного дослідження.

У лінгвістиці, компаративній лінгвістиці та пареміології загальноприйнятим є погляд на прислів'я і приказки як на одиниці мови, що реалізуються в мовленні, оскільки паремія, з одного боку, є текстом, а з іншого, – її використання в певному мовному колективі фіксоване (тобто належить мові): воно більш-менш єдине для всіх членів колективу, не будучи при цьому повністю мотивованим внутрішньою структурою тексту [41, с. 246]. Незважаючи на смислову й формальну завершеність (у більшості випадків), здатність передавати завершену думку незалежно від сусідніх висловлювань, у мовленні паремійні висловлювання побутують, як наперед дані, тому самостійно, поза контекстом, поза реакцією на вербальну ситуацію не вживаються, хоч у наукових дослідженнях здебільшого аналізуються незалежно від контексту, за винятком поодиноких праць, присвячених розгляду особливостей функціонування паремій у художніх творах [49; 55].

Хоча ніхто з дослідників паремій не заперечує, що цим мовним знакам притаманні такі основні конституційні ознаки, як семантична цілісність, сталість, постійний компонентний склад, відтворюваність, здатність виражати певні граматичні категорії, які властиві всім одиницям

фразеологічного рівня мови, проблема статусу прислів'їв і приказок у сучасному мовознавстві залишається нерозв'язаною [1;7].

Прислів'я і приказки трактуються як особлива група мовних одиниць комунікативного типу в межах фразеологічного рівня, яка, незважаючи на всі спроби структурних пареміологів вибудувати струнку систему паремійних моделей, не є однорідною ні за структурою, ні за семантикою, ні за функціями [1, с. 100].

Якщо особливості побудови прислів'їв і приказок переважно висвітлюються у працях пареміологів [6; 8] то граматична організація паремій є об'єктом аналізу в лінгвістиці. Так, О. В. Мерзлікіна докладно розглядає граматичні категорії, зокрема статус дієслова й іменника в прислів'ях [27,с. 7], а С. Величко, Я. Прусіновський простежує зміни в мовній тканині прислів'їв у різних історичних умовах побутування, групуючи матеріал за належністю до певної частини мови чи за виконуваною синтаксичною функцією [цит. за: 16 с.228]. Граматичні категорії дієслова отримують специфічну репрезентацію в прислів'ях. Найприкметніші з них – нерівноправність і нерівнозначність форм числа і виду, зокрема функціонування імперативу лише в однині [43, с.4]; лімітоване вживання форм минулого часу дієслова [43, с. 5], що свідчить про неприв'язаність паремійних висловлювань до конкретної ситуації; широке розуміння умовності, при якому умовну семантику мають не тільки складні речення умови, але й причинкові, допустові речення, численні безсполучникові структури найрізноманітнішої семантики [43, с. 7]; висока частотність уживання наказового способу дієслова, який, за підрахунками Є. Кокаре, реалізується в кожній восьмій англійській паремії [16, с. 231]. Категорія способу є граматичним ядром формування модальності, засоби утворення якої були предметом дослідження на матеріалі українських і німецьких паремій. О. Крікманн застерігає від спроб побудови функціональної класифікації паремійного репертуару на основі аналізу категорії способу, зауважуючи, що оцінна функція не має самостійного формального вираження

в формі будь-якого граматичного способу. Крім того, побутує думка, що кожне висловлювання виконує не одну, а всі свої основні функції одночасно [24, с. 150]. Прислів'я за своїм призначенням – знаряддя передусім не гносеологічне, а прагматичне, однак особливістю прислів'їв, на відміну від фольклорних текстів інших жанрів, є відносна свобода вибору прагматичної мети: залежно від ситуації те саме прислів'я може мати різні прагматичні інтенції. Унікальний симбіоз індивідуальності прислів'їв як неповторних, осмислених народно-авторських текстів, які були створені в конкретних суспільно-історичних умовах і неминуче пов'язані з цими умовами, і їх узагальнення, формальності, що поєднує їх зі словом, робить прислів'я водночас і метою, і засобом, на відміну від слова, яке є лише засобом для досягнення певної мети. Прикметно, що для наукової форми мислення також притаманне поєднання конкретності, індивідуалізованості й узагальненості, відірваності від конкретного факту, що вважається найвищим досягненням розумової діяльності. Ця особливість дала підстави Т. Ніколаєвій висловити гіпотезу про те, що насправді індивідуальне протиставляється не одному, а двом семантичним полям: з одного боку, узагальненому, а з другого, – неозначеному. Завдання текстів прислів'їв – підміняти перше другим, викликаючи думку, що друга категорія і є перша [24, с. 161]. Загалом незважаючи на дивергентність підходів до розгляду прислів'їв і приказок у мовознавстві й пареміології, що зумовлено різними завданнями таких досліджень, спільність об'єкта аналізу пояснює використання результатів праць пареміологічного спрямування в лінгвістиці. Наприклад, зіставно-типологічна характеристика паремійних одиниць польської, української, та англійської мов [35].

Предметно-тематична й логіко-семіотична класифікація паремій дає змогу свідчити про дивергентність семантичної структури прислів'їв і приказок аналізованих мов, які в міжмовному зіставленні кваліфікуються як паремійні еквіваленти, тобто паремії з тотожною або майже тотожною семантикою й повною або неповною структурною співвіднесеністю, і

паремійні аналоги, або міжмовні паралелі, які мають дивергентну зовнішню і внутрішню форму [47, с. 7]. Розуміння термінів «еквівалент» і «аналог» у названій праці дещо відрізняється від їх усталеного трактування в лінгвістиці [47, с.9]. Якщо «еквівалент» – це мовна одиниця, яка за функцією рівнозначна іншій одиниці мови, то еквівалентними можна вважати паремії, які є функційними відповідниками при повній структурній і частковій семантичній невідповідності. Міжмовні паремійні аналоги – це прислів'я і приказки, які характеризуються структурною тотожністю й майже повною семантичною і функційною відповідністю. Дослідження семантики і стилістики різномовних паремійних одиниць у багатьох працях безпосередньо пов'язане з вивченням особливостей їх синтаксичної організації і функційних можливостей, адже функційну самостійність паремій забезпечують особливі форми номінації (образна, неозначено-суб'єктна, безсуб'єктна, непряма) та предикації (розгорнута, згорнута, глибинна). Номінація усуває конкретну особову перспективу прислів'їв і створює передумови для їхньої соціально-орієнтованої актуалізації, а типи предикації формуються залежно від прогнозу мовленнєвого впливу за механізмом пріоритетних стратегій, який виділяє та підсилює комунікативно більш значущі й ослаблює менш значущі компоненти смислу.

Проблемі розмежування паремійних синонімів і варіантів присвячено праці як лінгвістів, так і пареміологів [8; 57; 58]. З огляду на відсутність однозначного трактування вказаних термінів під паремійними варіантами розуміємо семантично тотожні прислів'я і приказки, в яких спостерігаються певні граматичні трансформації чи часткова зміна лексичного складу (здебільшого за рахунок лексичних синонімів, а також оказіональних лексичних субституцій). Паремійні синоніми – це висловлювання, що при незначній семантичній дивергентності допускають відмінності у відтінках значення, стилі й образності. Лінгвокультурологічний аналіз паремій, зокрема дослідження специфіки реалізації універсального і національного в цих традиційних текстах народної культури, проводився у двох наукових

ракурсах, що зумовлено особливим статусом паремій, які є текстами відповідного жанру фольклору і водночас одиницями мови, семантичні особливості котрих зумовлюються специфікою відображення у свідомості тієї об'єктивної реальності, яку вони позначають, тобто своєрідністю взаємозв'язку мови й мислення. Смысл прислів'їв як узагальнено-метафоричний інтегрант уявлень і понять, що відображає різні елементи денотативної ситуації, має двоплановий характер: пізнавальний, або інформативний – позамовний (орієнтований на конкретний відрізок дійсності), і субстанційний – мовний [1, с. 92]. Аналізові історико-типологічних і генетичних зв'язків різномовних прислів'їв і приказок у межах пареміологічних пошуків інтернаціонального й національного в паремійних корпусах мов присвячено праці латиської дослідниці Е. Кокаре [16]. Особливе місце в дослідженні універсальних передумов формування національних паремійних корпусів належить зачинателеві структурної пареміології Г. Пермякову, який звів усе багатоманіття прислів'їв народів світу до відносно невеликої кількості семантичних інваріантів [цит. за: 48, с. 154]. Я. О. Сулейманова розглядає не лише національні й інтернаціональні особливості американського провербіального корпусу, але й указує на його глобальність, яку пов'язує з експансією американської культури в країнах Європи, не заперечуючи водночас мізерності (не більше 5%) частки власне американських прислів'їв у національному паремійному корпусі [48, с. 12]. С. Гродзька, виходячи з переконання про загальнолюдську спільність мислення, говорить про можливість типологічної універсалізації прислів'їв різних народів на основі ізоморфізму логічних побудов та конвергентності поетичних форм [55, с.41], вважаючи аналіз смислу і форми прислів'я в його письмовому «першоджерелі» і тих видозмін, яких набули смисл і форма паремійного судження в межах національних мов, передумовою адекватного дослідження інтернаціональних паремій, а з'ясування генетичних історико-соціальних і побутових засад виникнення й існування конкретного прислів'я

та його варіантів, набутих у процесі функціонування, – необхідними вимогами вивчення національних паремійних одиниць [2, с. 21].

Розмежовуючи генетичні й типологічні зв'язки слов'янських приказок, Н.Д. Дашенкова спирається на дослідження пареміологів, однак звертає особливу увагу на конкретне мовне втілення і внутрішню семантику аналізованих одиниць, що зумовлено лінгвістичним підходом до їх інтерпретації. Він виділяє три типи міжмовних паремійних зв'язків:

- 1) подібність мотиву при суттєвому розходженні образності і структури;
- 2) тотожність образу при тотожності структури;
- 3) тотожність образу при варіюванні структури в межах стабільної загальномовної схеми-моделі [7, с. 8]. Прислів'я і приказки слугують основою для виявлення загальнолюдських й / або ідіотнічних констант мовної свідомості в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників.

В українському мовознавстві першою спробою побудувати теоретико-методичне підґрунтя для дослідження універсального й національного в паремійних фондах мов є праця І. Голубовської, у якій подано міжмовну класифікацію паремій, що базується на особливостях взаємодії їх змістового, формально-образного та експресивно-стилістичного аспектів [5, с. 59].

Паремії української, англійської і польської мов дослідниця поділяє на групи: 1) ті, що перебувають у відношеннях повної смислової, образної й експресивно-стилістичної еквівалентності; 2) ті, що перебувають у відношеннях повної смислової, але часткової образної й експресивно-стилістичної еквівалентності; 3) паремії, що є у відношеннях часткової смислової і специфічної образно-стилістичної еквівалентності; 4) безеквівалентні паремійні одиниці [6, с. 67].

Проблемам лінгвосеміотичної реконструкції традиційної народної моделі світу на основі аналізу прислів'їв календарної тематики – особливої групи паремій, які за смисловою і формально-граматичною організацією, а також функційним навантаженням виокремлюються серед інших паремійних

одиниць, присвячено дослідження С.Єрмоленко [9; 10]. Міфологізм прогностичних паремій, що є однією з їх найістотніших ознак [10, с. 175] дає підстави вважати цю групу прислів'їв універсальною, а також однією з найдавніших і найбільш однорідних у національних паремійних корпусах за формою систематизації знань про світ, адже міфологічна ментальність зазвичай вважається першим кроком (причому "першість" тут не завжди передбачає історичну наступність) у розвитку культурних відмінностей.

Дослідження особливостей різномовних виявів універсального та національного в пареміях ґрунтується на антропоцентричному підході до розгляду мовних явищ, який було закладено у працях В. фон Гумбольдта, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра, Б. Уорфа, концепції неогумбольдтіанства й підтримано сучасними лінгвістами як один з основних підходів до аналізу мовних одиниць [цит. за: 1, с. 104.]. Аналіз паремій у цьому ракурсі особливо виправданий, адже всі прислів'я і приказки, зокрема про явища живої і неживої природи, опосередковано стосуються людини і її поведінки.

Висвітлення згаданих вище питань тісно пов'язане з проблемами вивчення людської свідомості, сприйняття й усвідомлення світу, оскільки, незважаючи на універсальність процесів мислення, етнокультурну незаангажованість перцептивних механізмів свідомості людини, в процесі соціалізації особи та її енкультурації («вростання» в культуру) відбувається засвоєння локальних (групових) лінгвокультурних смислів, що має важливе значення для самоусвідомлення людини у просторі інгрупової та автогрупової взаємодії. У цьому контексті мова є не просто одним із чинників і «технік» формування модальних етнопсихічних типів, але й важливою частиною того соціокультурного світу, в який закорінюється людина [23]. Тому переконливим є твердження О. С. Снітко про те, що свідомість людини завжди етнічно маркована, адже в основі світобачення кожного народу є своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, а неповторність етнічних культур є результатом властивої лише кожній із них організації елементів досвіду [47, с. 7].

Уявлення про світ колективного творця паремій – узагальненого *homoethnicus*, репрезентанта певної колективної етнічної ідентичності – доречно розглядати в термінах «колективна свідомість» і «побутова свідомість». Побутову свідомість, услід за філософами, трактуємо як донаукову свідомість, яка сформувалася на основі емпіричних узагальнень, котрі виявляють зв'язки людини зі світом, відображені через призму потреб та інтересів людини [63, с. 81]. Очевидною є певна абстрактність і надетнічність названих понять, хоча б з огляду на внутрішню членованість і неоднорідність бачення світу різними спільнотами, що виявляє себе на багатьох мовних рівнях. Так, деякі субетнічні світоглядні дивергенції виразно простежуються в добірках українських прислів'їв і приказок М. Номиса та І. Франка, що, однак, не дає підстав для відмови від залучення матеріалу обох збірок для аналізу особливостей української побутової свідомості. Універсальність – основна характеристика різномовних паремійних корпусів, зумовлена загальнолюдськими особливостями мислення, тенденцією до образного передання уявлень про світ, а також історією становлення паремійних корпусів сучасних європейських мов, що є історією взаємовпливів і запозичень. Ці особливості є причиною існування різномовних паремійних еквівалентів, які виникли на основі подібних форм мислення в аналогічних життєвих ситуаціях. Існування міжмовних паремійних аналогів не є ознакою ідентичності концептуалізації реалізованих концептів у різних культурах, проте сам факт «прищеплення» запозичення (незалежно від джерела) на національно-мовному ґрунті свідчить про існування лінгвально-образних і світоглядно-ціннісних передумов для подібного сприйняття [30, с. 142]. Різнномовні прислів'я і приказки є не набором окремих одиниць і навіть не системою одиниць, що є носіями визначених граматичних, логіко-семіотичних чи предметних ознак, за якими вони можуть класифікуватися, а системою одиниць, позиційні та логічні взаємозв'язки яких набувають просторового характеру. Розуміння паремій як певної «зв'язності», з одного боку, умовно вкладається в

математичне розуміння топологічних і метричних просторів. Н. Пашенько зазначає, що «у великій кількості прислів'їв задана не тільки «топологія» (оскільки відрізняємо «близькі» прислів'я від «далеких»), але й «метрика» (точніше «квазіметрика», адже, розрізняючи більше чи менше близькі прислів'я, ми не вміємо вимірювати відстані між ними)» [33, с. 125]. Топологічні й метричні характеристики проverbsіального простору в лінгвістиці описують у фундаментальних відношеннях синонімії, антонімії та омонімії. З другого боку, – паремійна «просторовість» є результатом універсальності значної частини різномовних прислів'їв і приказок, у яких на широкому ідіотнічному тлі вербалізуються передусім загальнокультурні стереотипи свідомості, що свідчить про відсутність чіткої етнокультурної детермінованості світосприйняття, а лише його національно зумовлене акцентування, в якому виявляється індивідуальний образ кожної культури. Отже, сучасні підходи до наукового трактування традиційних об'єктів лінгвістичних студій відкривають перспективи для дослідження прислів'їв і приказок окремих мов чи в міжмовному зіставленні із урахуванням екстралінгвальних даних і дають змогу дійти певних висновків лінгвокультурологічного характеру.

2.2. Етнолінгвістичний зміст у структурі паремій

Середина ХХ ст. позначилася в філологічній науці зростанням інтересу до національно-культурних особливостей мовної картини світу (В. Кононенко, А. Загнітко, І. Кононенко, Ж. Соколовська, І. Голубовська, С. Єрмоленко, В. Жайворонок та ін.), яка є узагальненим відображенням уявлень про реалії буття в мові представників певного етносу.

Попри значну кількість лінгвокультурологічних та етнолінгвістичних досліджень паремій на сьогодні образна семантика в українських та польських прислів'ях залишається недостатньо вивченою. Мало розкриті питання групування паремій з різними семантичними компонентами

навколо субкодів повсякденно-побутової культури українців – антропних, соціокультурних, акціональних.

Відомо, що паремії – це “стійкі відтворювані, культурно марковані одиниці” [18, с.158], які є невіддільним компонентом будь-якої мовно-національної картини світу. Вони щонайкраще відображають соціокультурний досвід, накопичений багатьма поколіннями носіїв національної мови. Дослідники зауважують, що паремії, зокрема прислів'я, найбільше від інших елементів мови відображають “особливості ... народного руху, національної психології, менталітету, стилю певного суспільства” [18, с. 156]. У них віддзеркалено визначальні для спілкування, кваліфікації, оцінки дій, знаки, образні конструкти, сформовані на основі життєвого досвіду етносу. Семіотичними феноменами мови називає паремії Т. Космеда. Ця специфіка виявляється в тому, що прислів'я “мають подвійну спрямованість: з одного боку, – це знаки системи мови з відповідною синтаксичною природою, а з іншого, – мікроконтексти, занурені в дискурсивну сферу, що мають номінативну і комунікативну природу” [20, с.11].

Власне паремійний корпус польської та української мов складався протягом багатьох віків численними поколіннями народу. Проте треба мати на увазі, що різноманітні паремії, будучи стійкими утвореннями, закріпленими в народній свідомості багатовіковою традицією вживання, усе ж не є навіки скам'янілими, незмінними, що підтверджується їхнім історичним аналізом. Одні паремії поступово переходять до пасивного вжитку, забуваються, оскільки є мало використовуваними, неактуальними, інші, навпаки, активно продукуються, маніфестуючи економічні, політичні та культурні зрушення в соціумі.

Власне паремії творяться в живому народному мовленні, модифікуються внаслідок взаємодії з іншими фольклорними жанрами, художньою літературою та публіцистикою. «Усі кращі риси паремій – простота, стислість, змістовність, виразність, дотепна іронія, сатира – усього

цього народ досяг унаслідок вдалого добору слів і словосполучень. Прислів'ям властива велика цілеспрямованість. Усі їх елементи підпорядковані точнішому розкриттю і яскравішому висловленню думки, завдяки чому досягається висока її концентрація», – узагальнює досвід пареміологів М. Пазяк [31, с. 182].

Паремії відображають світоглядні позиції народу, вироблені суспільною практикою, у результаті якої відбувався безконечний процес відмирання одних зразків та народження інших, шліфування, розширення чи звууження значень.

У давніх народних пареміях простежуються натяки на період матріархату й общинні відносини (*Отець вмер, то півсироти дитина, а мати, то вже цілая сиротина // Jeśli ojciec umrze, dziecko jest półsierotą, a matka jest już zupełną sierotą; Батьків багато, а мати одна // Jest wielu ojców, ale jedna matka; Нема у світі цвітійшого над маківочки: нема ж і роду ріднішого над матіночки // Nie ma na świecie piękniejszego kwiatu niż mak*, відгомони фантастичних уявлень первісної людини (*Нема тієї драбини, щоб до неба дістала; Біду і грім не розіб'є // Kłopoty i grzmoty nie rękną* [51, с. 28]; [62, с. 15]), антропоморфізму (*Кулик на місці соколінім не буде птичим господином // Brodzik w miejscu sokolnictwa nie będzie żywicielem ptaków; Як пес робить, так пес ходить // Jak pies, tak pies chodzi; Пішов глечик по воду, та й голову там положив // - Dzban poszedł po wodę i włożył tam głowę* [51, с. 29]), [62, с. 18], міфології, язичництва (*Щоб тебе Чорний бог убив! Niech Czarny Bóg cię zabije; Щоб на тебе Див прийшов // Aby Div przyszedł do siebie* тощо. [51, с. 101], [62, с. 23]).

Власне паремії не є чимось навіки застиглим, багато з них за певних історичних умов зазнають і структурних, і семантичних модифікацій. У слов'янських мовах уживалися віддавна, та й тепер уживаються усталені конструкції, організовані за моделлю **Який А (Х), такий В (У)**: *Який настух, така й череда // Powiedziałbym, że piekarnik jest w domu; Який пін, така його й парафія (такі й парафіяни) // Jaki pasterz, takie stado; Яке зілля (коріння),*

*таке й насіння // Jaki biskup, taka jego parafia; Яке дерево, такі й паростки // Podobnie jak mikstura (korzenie), takie są także nasiona; Який дудок, такий чубок Jak drzewo, jak pędy;; Яка сповідь, таке й розгрішення; Яка приправа, така й потрава // Jaka przyprawa, takie danie; Яке частування, таке дякування // Co za przyjemność, wielkie dzięki; Яке (який) помагай-Біг (добридень), таке (такий) й бувай-здоров (бодай-здоров) [52, с. 126; 60, с.104]. За цим граматичним типом, за цією ж структурною моделлю, що вирізняється високою продуктивністю, утворено й цілу низку одиниць, кваліфікованих як прислів'я чи антиприслів'я, наприклад: *Який завгосп, такий і радгосп; Яка ланка, така й ділянка // Jaki jest link, jaka jest sekcja* [52, с. 98] та ін. Модельованість і впізнаваність стає в мовленні основою для продукування оказіональних утворень, які, очевидно, мають мало що спільного з народними висловами. Подекуди наповнення моделей власне паремій корегується з огляду на зміни традиційного способу життя, і як наслідок – відбувається зрушення в суспільній свідомості, наприклад, фіксовані академічними виданнями прислів'я *Баба з воза – кобилі легше; Тарах баба з воза (з коліс), кобилі (на колеса, колесам, коням, возові) легше та стійкі вислови на зразок Баба з возу – кобила на м'ясокомбінат; Баба з возу – кобила (кобилу) на ковбаси; Баба з возу – кобила в курсі діла* [39, с. 102]. *Кінь (кобила)* поступається місцем у господарській практиці машинам, які в кілька разів мають більше «кінських сил». Тварини, що потребують догляду, кормів, загалом капіталовкладень на їхнє утримання, приносять прибутку значно менше, ніж, скажімо, трактори, тому господарства їх виводять зі своїх фондів – збувають на м'ясокомбінати, де з них виробляють ковбаси. Уведення у структуру паремії нових компонентів – в курсі діла – є проявом тенденції до жаргонізації мовлення, яка культивується ще з часів Жовтневої революції.*

Паремійні одиниці є вельми специфічним мовним і когнітивним феноменом. За своєю природою вони маніфестують фрагмент певної картини світу. У прислів'ях та приказках радянської доби замість світогляду народу

відображено фрагменти картини світу, яку прагне сформувати в цього ж таки народу тоталітарна держава, і ця картина світу й концептуалізація дійсності мають відповідати прийнятій у тій державі ідеології [28, с.255]. Грунтовний аналіз накопиченого паремійного матеріалу дає змогу простежити історію розвитку прислів'їв, зміни в їх семантиці, консервацію певних реалій і даних з епохи, коли вони виникали. Водночас кожна нова епоха не тільки знаходить застосування старим прислів'ям, а й розширює об'єкт їхньої дії, розгортаючи закладений у них потенціал художнього узагальнення й спрямовуючи його на нові конкретні обставини. Народні вислови відображають складність поглядів людини на навколишній світ, у них виявляється стихійний матеріалізм як характерна риса світогляду національної спільноти.

Слов'янські мови, зокрема польська та українська, як і кожна мова, адекватно обслуговує етнічну культуру, зумовлює межі і спосіб розуміння національною спільнотою власного світу, набуває сили у слові, де поєднується об'єктивно-предметна та суб'єктивна смислова співвіднесеність, є інструментом впливу та засобом категоризації досвіду.

Слов'янська пареміологія розкриває лінгвокультурну специфіку мови, мовної свідомості й національну ментальність. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям власне паремії охоплюють усі сторони людського життя, суспільні явища, громадські й родинні взаємини, світовідчуття й світорозуміння. Вони маніфестують широкий спектр узагальнення багатовікового господарського досвіду, звичаєво-правові й виховні настанови, повчання, наприклад: *Зима без снігу – літо без хліба // Zima bez śniegu to lato bez chleba ; Як хочеш багацько жати, то треба мало спати // Jeśli chcesz obficie zbierać plony, musisz mało spać* [39, с. 85; 36]. Народні вислови, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення про світ і людське буття. Саме тому пареміологічні одиниці є аксіологічно значущими мовними

величинами, дослідження яких сприятиме виявленню ціннісних орієнтирів слов'янських етносів у лінгвокультурологічному порівнянні.

Нині надзвичайної важливості набуває осмислення самотньої основи національного характеру, де поєднуються традиції народного життя, його етичні й естетичні норми, духовний досвід нації, у якому закріплені ідеали прекрасного, що йдуть від фольклорних уявлень, історичного буття нації і природних реалій. Дослідження етнопсихології уможливить відтворення складної структури менталітету поляків та українців і його відбиття у фольклорі за різних історичних умов. Етнопсихологічні особливості соціуму репрезентуються, зокрема, у пареміях, усебічне вивчення та аналіз яких дає змогу простежити вплив мови на формування менталітету народу – носія мови.

Вивчення національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців, вплив звичаїв, соціокультурних фонових знань, традицій, обрядів, вірувань, міфології тощо набуло актуальності в мовознавчих студіях останніх років, зокрема й у вітчизняних. І це цілком закономірно. Адже, як відомо, колективний досвід національної спільноти, репрезентований в етнічній культурі, фіксується мовою, що, виконуючи функцію не лише накопичення, зберігання, обробки, а й трансляції знань, уявлень, образів певного світу, інформації загалом, «служить чинником культурної пам'яті етносу, його самозбереження та розвитку, протистояння ентропійним силам» [58, с. 40].

У мові можна об'єктивно виділити культурні доміанти. Саме тому в мовознавчих та етнолінгвокультурологічних дослідженнях останніх десятиліть особливу увагу зосереджено на описі різних фрагментів національно-мовних картин світу у взаємозв'язку з фольклором, обрядами, звичаями, традиціями, побутом народу. У славістиці такий підхід отримав когнітивну доміанту: опис народних стереотипів та мовного образу світу; розробка культурних концептів на підставі семантичних примітивів (А. Вежбицька); логічний аналіз мови й концептосистеми; дослідження

прототипів, стереотипів, констант культури, культурних моделей світу (В. Красних) [цит. за: 24, с 167].

Дослідження етнокультурного компонента слов'янських мов – важливий крок до розуміння національної свідомості, методології етнолінгвістики та один із напрямків сучасної славістики. Універсальні складові цілісної моделі світу відбиваються крізь мову, відображаючи її духовну культуру, національні орієнтири і стереотипи. Етнічна специфіка мови визначається «насамперед психотипом її носія, який (психотип), у свою чергу, формується у процесі історичного, геополітичного й культурного розвитку етносу» [17, с. 49]. Почленовування світу за допомогою мови здійснюється через накладання на світ концептуальної і ситуаційної сіток, тобто внаслідок виокремлення концептів і ситуацій. Концептуалізація світу ґрунтується не лише на універсалиях, а й на етнічному компоненті, власне, на етноконцептах як структурах свідомості, що мають «спільні для представників певного етносу складники» [33, с. 124]. Етнокультурний простір інтерпретується через культурні тексти (міні- і макро-) як прецеденти, які загалом є площиною презентації культурного концепту.

У сучасній науковій парадигмі окреслено кілька підходів до дефініції «концепт»: філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гаватарі), логіко-філософський (Ч. Пірс, Г. Фреґе), лінгвістичний (В. Гак, В. Звєгінцев), лінгвокультурологічний (А. Вежбицька), когнітивний (З. Попова, І. Стернін), психолінгвістичний (О. Селіванова, І. Штерн, Л. Лисиченко), культурологічний і літературознавчий (Л. Грузберг, В. Зусман та ін.) [цит. за 31, с. 21].

Під концептами зазвичай розуміють інформаційну структуру свідомості, різносубстратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії механізмів пізнання [31, с. 48]. Концепти національної ідентичності формують модус світосприйняття (А. Вежбицька). Проте концепт не існує у вигляді чітких понять, у ньому

зведено принципово важливі для людини знання про світ і відкинуто несуттєві уявлення. Коли образна мовна одиниця, не втрачаючи своєї значеннєвої мотиваційної основи, зазнає вторинного перейменування унаслідок комунікативно-прагматичних настанов, «ідеоматизація того чи того вислову паремійного типу сприяє створенню концептів етнокультурної свідомості з орієнтацією на їхнє індивідуальне вживання» [цит. за: 41, с. 98]. Отже, концепт визначають не лише як поняття, втілене у знаковій формі, але і як складову культури в ментальному світі людини. Концепт як одиниця свідомості є ширшим і місткішим від словникового значення слова, оскільки у формуванні концепту задіяний не лише мовний, але й увесь чуттєвий, фізичний, історичний і соціальний досвід людини.

Етнокультурна специфіка представлення того чи того концепту може бути виявлена через вивчення ціннісних суджень, що впливають зі стереотипів поведінки, зафіксованих у стійких виразах, прецедентних текстах. Крім того, етнокультурна специфіка представлення того чи того концепту має бути доповнена соціокультурною [21, с. 167].

Перехід сучасної науки на позиції антропоцентризму зумовлює інтерес лінгвістики до аналізу концептів як оперативних одиниць пам'яті, що у психіці людини відображають картину світу. Завдання опису концептів, що становлять об'єкт мовленнєво-ментального акту, вимагає розв'язання таких дослідницьких проблем:

- 1) складання списку концептозмінних;
- 2) установлення ступеня конкретності значення кожної концептозмінної;
- 3) з'ясування співвідношення ступенів конкретності значень різних концептозмінних [21, с. 112].

Як зауважує Т. Радзієвська, «при ототожненні значення з певним фрагментом свідомості, позначеним мовною одиницею, вилучення з когнітивно-ономасіологічного аналізу семантики у традиційному її розумінні є не виправданим, адже значення пов'язане передусім із мовним знаком і визначає його знакову кваліфікацію» [41, с. 98]. Услід за дослідницею,

можна вважати, що усунення значення як такого руйнує концепцію двобічності знака, а також суперечить принципу гомоморфізму мови й мислення.

Оскільки одна знакова форма може репрезентувати різні когнітивні структури, визначаючи власний семіотичний потенціал, то кожне значення має свою мотиваційну базу. Аналіз співвідношення значень номінативної одиниці потребує дослідження когнітивного підґрунтя семантичного розвитку як руху знака з одного фрагмента концептосистеми до іншого.

Під час усебічного дослідження проблеми значення «виникає питання індивідуальності знання, пов'язаного зі знаком, що зумовлює суперечність між індивідуальними смислами та конвенційним змістом, закріпленим у колективній свідомості етносу» [41, с.100]. Когнітивна семантика, транспонуючи феноменологічну теорію пізнання на проблему значення, звільнилася від тиску індивідуальних смислів і уможливила моделювання універсальних чи етнічних структур репрезентації знань як корелятивів конвенційно закріплених за знаками значень [41, с. 101].

РОЗДІЛ 3

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ, ЗАФІКСОВАНИХ У КОМПАРАТИВНИХ ПАРЕМІЯХ

Особливістю загальнолюдського паремійного фонду, і слов'янського зокрема, є те, що 95% паремій відображають певні людські якості, риси зовнішності та характеру. Ця закономірність стосується також і компаративних українських паремій. У поданому дослідженні пропонуємо розкрити особливості символів у компаративних пареміях у двох планах: зовнішній формі (тобто тому, чим виражений символ, наприклад, сонце, яструб, вовк, тополя) та внутрішній (тобто, який глибинний сенс виражає символ). Щодо зовнішньої форми, то символи в польських та українських порівняльних пареміях поділяються на такі групи: 1) тваринні символи (із підгрупами орнітологічні символи, назви риб як символи); 2) рослинні (включно з назвами дерев); 3) назви людей і міфічних людиноподібних істот як символи; 4) предметні; 5) стихії і природні явища. Внутрішня форма представлена уявленнями про 1) зовнішність людини; 2) риси її характеру; 3) розумові якості людини тощо. Далі розглянемо кожен із груп паремій.

3.1. Зооморфні образи-символи

До найбільш частотних належать символи вовка (*як вовк: що стрів, то ззів // co spotkałam, zjadłam* [51, с. 237; 36], *хитрий, як вовк // przebiegły jak wilk* [51, с. 165; 36], *боїця, як вовк кози // bójcie się kozłów jak wilka* [51, с. 212; 35], *любить, як вовк порося // kocha jak wilk świnie* [51, с. 246; 35]), собаки (*великий, як ломака, а дурний, як собака // wielki jak młot i głupi jak pies* [51, с. 337; 35], *кози (великий, як лоза, а дурний як коза // wielki jak winorośl i głupi jak koza* [51, с. 137; 35], тощо. Ці символи представлені назвами як свійських, так і диких тварин.

Зокрема, *вовк* за словником символів [52, с. 28] є втіленням зла, жадібності, жорстокості та лицемірства (*розжалобивсь, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче // lamentował jak wilk nad prosiakiem, zjada nogi i płacze* [52, с. 231; 62, с. 114] (це прислів'я функціонує і у скороченій формі: *розжалувався, як вовк над поросям*)), брехні і кровожерливості (*як вовк: що стрів, то ззів* [52, с. 237]), в українських прислів'ях він також виступає дуже хитрим створінням і наближається цим до чорта або біса. Прислів'я *добрався, як вовк до кошари // Sięgnął jak wilk do owczarni* [52, с. 237; 62, с. 101] вживається у польських та українських пареміях на означення людини, яка досягла мети, часто мається на увазі також те, що наміри цієї людини були лихими. Висока частотність та багатозначність цього символу зумовлені тим, що українці здавна знають вовків і мали змогу докладно вивчити їхню поведінку (хоча це і дикі тварини, але у пошуках їжі вони часто наближаються до людських поселень); в українській демонології відомі також легенди про чарівних істот вовкулак.

Собака – багатозначний образ-символ. Пояснюється це також широкою обізнаністю із поведінкою цих свійських тварин. В українському та польському фольклорі собака символізує хитрість, низькі розумові якості, злість, неволю (*хитрий, як собака // przebiegły jak pies* [52, с. 65; 62, с. 28], *великий, як ломака, а дурний, як собака* [52, с. 37]), *та й зле, як зінське щеня* [52, с. 61], *гуля, як собака на прив'язі // chodzić jak pies na smyczy* [52, с. 547; 62, с. 87].

В. Кононенко стверджує, що уявлення про собаку як про злу, жорстоку, підлеглу істоту ґрунтується на розумінні собаки як сторожа, для якого ці риси є корисними. За спостереженнями вченого, символічні значення «вірність», «відданість» трапляються значно рідше [17, с. 15]. Досить часто у прислів'ях із загальним значенням «не подобається» використовують саме символ собаки: *любить, як пес дідька // kocha jak pies starca* [52, с. 97; 60, с. 15], *скучає, як собака за києм // Tęskni jak pies za kijem* [52, с. 44; 60, с. 18], *жалує, як собака палку // kłuje jak pies na patyku* [52, с. 44; 60, с. 19]. Як

бачимо, частина символічних значень вовка і собаки збігається, що імовірно зумовлено спорідненістю цих тварин. Це дає підстави вважати, що у прислів'ях із тотожним значенням ці символи можуть взаємозамінюватися.

Поширеним є використання символів *вівці* та *барана* на означення істоти із дуже низькими розумовими якостями (*дурна, як овечка, не скаже ні словечка* [51, с. 258], *він дурний, як божий баран // Jest głupi jak baran Woży* [51, с. 259; 60, с.58]). Інші значення цих тварин виявляються у паремії *ходить як овечка, а буцає, як баран // chodzi jak owca, ale beczy jak baran* [510, с. 167; 60, с.120]. У цьому випадку вівця виступає символом покірності, а баран на противагу їй – символом непокори, та ізольованості, тобто ці тварини виражають антонімічні якості. У словнику символів О. Потапенка [38, с. 11] баран наділяється такими символічними якостями: творча енергія, багатство, оновлення і водночас нерозумність, впертість. Зазначимо, що в українській традиції, а в окремих випадках і польській, провідними символічними значеннями цієї тварини є саме нерозумність і впертість.

Гадюка – символ підступності (основне значення), хитрості (*хитрий, як гадюка, а дурний, як ворона // przebiegły. jak żmija i głupiec jak wrona*, [39, с. 165; 36], *в'єця, як гадина / гадюка* [39, с. 16]. Також у зв'язку із цією істотою широко функціонує символічне значення «злий», «сердитий»: *злий, як гадюка // zły jak żmija* [39, с. 50; 36], *сердита, як гадюка // zły jak żmija* [39, с. 18; 36]. Із тотожним значенням вживається лексема «змія», що свідчить про їх взаємозамінність у рівнозначних контекстах. Щодо класу змій в цілому, то, за нашими спостереженнями, у переважній більшості паремій вживається лише лексема «гадюка» та узагальнююче поняття «змія», зрідка вживається лексема «уж / вуж».

Символ «*кіт*» вживається на позначення таких рис, як зажерливість, нерозумність, потайність (*великий, як світ, а дурний, як кіт // wielki jak świat i głupi jak kot* [39, с. 88; 36], *ховаєця, як кіт із салом* [39, с. 59], *не любить, як кіт сала // nie lubi smalcu jak kot* [39, с. 74; 36]).

Образ – символ *зайця* виступає в польському та українському фольклорі переважно із двома значеннями, першим з яких є «лякливість, боягузтво», наприклад, *тремтить, як заєць // drży jak zając* [51, с. 125; 35], *боязкий, як заєць* [51, с. 11], *порозбігалися, як зайці // uciekły jak zające* [51, с. 91; 35], а другим – «швидкість» : *швидкий, як заєць // szybki jak zając* [51, с.141; 36] (функціонування цих значень зумовлене спостереженнями над поведінкою та фізичними особливостями тварин).

Серед інших фауносимволів, частотність яких в українських пареміях досить висока, але не відзначена такою частотністю у польських, варто виділити такі: *ворона і теля* (нерозумність), *жаба* (пихатість), *лис /лисиця* (хитрість), *свиня* (упертість), *коза* (вередливість: *вередлива, як коза* [38, с. 15], також як тварина, яка не несе жодної загрози). Таким чином, найчастотнішими символами виступають тварини, з якими людина часто контактує у побуті (свійські), на полюванні (дикі) або у іншій діяльності, і відповідно, має змогу вивчити їхню поведінку як стосовно людини, так і по відношенню до інших представників тваринного світу. Переважна більшість тваринних символів є полісемічними, виявляють широкі системні зв'язки (антонімічність, синонімічність).

3.2. Орнітологічні образи-символи

Стосовно місця цієї групи у загальній системі символів серед учених немає одностайної думки. Одні вчені включають їх до складу тваринних символів (Г. Садова), інші – виділяють в окрему групу орнітоморфних образів-символів (В. Кононенко). Переважна більшість птахів символізує ті чи інші якості людини (характер, зовнішність тощо). Як і у випадку з тваринами, символами стають ті види птахів, з якими людина часто контактує. Наприклад, *індик* символізує пихатість (*ходить, як індик Переяслівський* [52, с. 143], порівняймо із відповідним символічним значенням жаби: *дмеця, як жаба проти вола* [52, с. 143]), *тетерук* –

глухість (*глухий, як тетерук // głuchy jak cietrzew* [52, с. 82; 60, с. 108]), синиця – безглуздість (*безглузда, як синиця // Cysek jest głupi jak cysek* [52, с. 82; 60, с. 109]), каня – неприємний голос (*пищить, як каня* [52, с. 156]), чапля – високий зріст (*довгий, як чапля* [52, с. 38], *довгонога, як чапля // długonogi jak szapla* [52, с. 36; 60, с. 98]), із синонімічним символічним значенням вживається також лексема «журавель» (*довгонога, як журавель // długonogi jak dźwig* [52, с. 36; 60, с. 47]), сорока – балакучість (через зворотне висловлення: *мовчить, як сорока в гостях // milczy jak odwiedzająca nas sroka* [52, с. 56; 60, с. 57]), ластівка – символ співучості і весни, говірливості у її позитивному розумінні (*щебече, як ластівка // ćwierkanie jak jaskółka* [52, с. 66; 60, с. 59]). На позначення несхожості, протилежності якостей предметів, людей, явищ, їхньої соціальної нерівності вживаються прислів'я *похожий, як сова на яструба // podobny jak sowa do jastrzębia* [52, с. 35; 60, с. 154] або *орел не пристає з воробцями* [52, с. 87]. У першому випадку дихотомія підкреслюється тим, що *сова* – нічний птах, а *яструб* – денний; у другому випадку вибір пари *орел / горобці* зумовлений тим, що ці птахи є «протилежними» одразу на кількох рівнях. По-перше, *орел* – хижий птах, на відміну від горобців, а по-друге, їхня зовнішність є абсолютно різною (недаремно орлів вважають царями птахів); окрім того, живуть ці птахи також у різних місцях.

До цієї підгрупи можна включити також слова-символи, що позначають комах. До найпоширеніших серед них належать лексеми «оса», «муха», «тедзь». Усі вони входять до ряду із символічним значенням «кусливий», однак до образу-символу мухи додається при цьому конкретизація за часом. Наприклад, *кусливий, як оса // gryzie jak osa* [39, с. 61; 35], *кусячий, як тедзь // gryzienie, jak hed* [39, с. 61; 35], але *кусливий, як спасівська муха // gryzie jak mucha ratunkowa*, [39, с. 61; 35], *кусячий, як муха у петрівку* [39, с. 61]. Окрім цього, серед основних значень образу-символу мухи спостерігаємо «набридливість» (*надоїли, як мухи в спасівку // zostali wydojeni jak muchy w koszu ratunkowym* [39, с. 61; 35]), для осі провідним

виступає також символічне значення «сердита, зла» (*навіжена, як оса // chętny jak osa* [39, с. 71; 35]).

Серед паремій цієї групи виокремлюються ті, в яких символічною назвою виступає загальна лексема «риба» і ті, в яких конкретизується, яка саме риба мається на увазі, оскільки від цього залежить зміст паремії, певний підтекст, висловлений у ній. Наприклад, у прислів'ях *жвавий, як рибка в річці // żywy jak ryba w rzese* [39, с. 272; 35], *козак з бідною, як риба з водою // Kozak z kłopotami, jak ryba z wodą* [39, с. 67; 35] підкреслюється типовість тих чи інших рис характеру (зокрема жвавості) чи явищ незалежно від інших подібних характеристик. Порівняймо із пареміями *вертиця, як оюн в ополонці* [39, с. 170] та *перепався, як щука // upadł jak szczupak* [39, с. 83; 36] зі значенням «дуже схуд». Людина, яка є жвавою, може бути і верткою чи хитрою (*як в'юн*) і худюю (*як щука*). Тобто, символізація більш загальних рис допускає використання загальніших лексем, більш конкретизовані - назв-символів із вузким значенням. Окрім жвавості, характерним символічним значенням для лексеми «риба» є холод і німота (*холодний, як риба / рибина* [51, с. 135], *німий, як риба // głupi jak ryba* [51, с. 76; 62, с. 15]). Серед символічних значень, які трапляються рідше, зафіксовано такі: «воля», яку символізує щука (*гуляє, як щука в озері* [39, с. 31]), порівняймо із словами з відомого літературного твору «*і щуку вкинули у річку*», де ця фраза також означає волю, звільнення; «незграбність, неповороткість», на позначення яких вживається образ-символ *рака* (*лізе, як рак* [39, с. 64]). У цілому підгрупа риби-символи відзначається значно меншою продуктивністю, ніж інші підгрупи (тварини і птахи).

3.3. Фітоморфні образи-символи

Рослини віддавна є однією з найважливіших частин слов'янської народної символіки. Це пов'язано з антропоморфічними уявленнями людини про те, що всі істоти є живими, подібно до людей, і тому можуть мати спільні

риси; із народними обрядовими діями, у яких чільне місце належало символічній рослині. Привертає увагу також трикутник взаємозамінних і взаємодоповнюваних символів Україна → дівчина → рослина, що у польських компаративних пареміях такою чітко окресленою парадигмою не характеризується. Рослинна частина такого трикутника в українських прислів'ях представлена зазвичай *калиною*, *вербою* чи *тополею*. Саме тому так часто трапляються прислів'я, які символізують красу дівчини через порівняння із рослинами: *дівка, як тополя // dziewczyna jak topola*, [52, с. 78; 62, с.110], *дівчина – як у лузі калина* [52, с. 33], *гарна дівка, як маківка // dziewczyna piękna jak szubek głowy* [52, с. 32; 36], *дівка – квітка, поки не змарніла* [52, с. 32]. *Калина* є також символом родини: *калинова вітка, як рідная тітка* [39, с. 43]. Серед чоловічих символів найуживанішим є *дуб*. Він використовується як на позначення фізичної сили і міцності парубка: *високий, як дуб, а дурний, як пень // wysoki jak dąb i głupi jak pień* [39, с. 97; 62, с. 125], так і на позначення його сміливості. Особливості поширення *гороху*, вигляд цієї рослини, невибагливість до природних умов, її смакові якості зумовили утворення паремії *мається, як горох при дорозі, хто не йде, то й скубне* [51, с. 128], у якій горох виступає символом неприкаяності, невибагливості, нещасливого життя. Функціонування порівняльної паремії *уже так, що в гарбузі смак // to już jest tak, że dynia ma smak* [51, с. 264; 62, с. 127] дає підстави вважати, що *гарбуз* був не лише символом відмови на сватанні, а й символом бідності. Символічне значення «гіркий» (яке могло включати як безпосередньо характеристику смакових властивостей, так і бути означенням до поняття «доля, життя») представлене широким рядом образів-символів. Наприклад, *гіркий, як пулинь / редька / чорна редька / хина* [39, с. 25]. Одним із символічних значень, властивих рослинам, є «покірність, безхарактерність», представлена зокрема, у таких пареміях: *дівка, як тополя: де її посадиш, там прийметься // - Dziewczyna jest jak topola: gdzie ją zasadzisz, tam zostanie przyjęta* [39, с. 32], *гнеться, як лоза / лозина* [39, с. 27]. Серед інших спостерігаємо образи-символи *кропиви* із значенням «злий,

сердитий» (*жалке, як кропива // żalospny jak pokrzywa* [39, с. 179; 62, с. 158], маку із значенням «дрібний» (*дрібний, як мак /макове зерно* [39, с. 38] та інші, мало поширені образи-символи, як-от: *хвоя, паслін (довгий, як хвоя* [39, с. 384]).

Якщо порівняти особливості функціонування тваринних та рослинних образів-символів, можна зазначити, що коли кількість їх вживання у мовленні людей є приблизно однаковою, то з якісного боку функціонування цих груп символів значно відрізняється. Зокрема, тваринні образи-символи містять значно більшу кількість різних активних лексем, ніж рослинні, тобто з якісного погляду репрезентовані більш розмаїто.

3.4. Антропоморфні та антропометричні образи-символи

Ця група представлена назвами людей за професією, соціальним і родинним статусом, національною належністю, відприкметникові назви людей, а також власними іменами, які набули узагальнюючого значення. З міфічних істот в українському та польському паремійному фонді найчастіше вживаються *чорт* і синонімічні до нього назви *біс, сатана*. Зокрема, *жид (єврей)* символізував у свідомості людей брехливість, мав різко негативну оцінку, але разом з тим наділявся сміливістю: *чесний, як жидівська потилиця // uczciwa jak Żydówka* [52, с. 323; 62, с. 121], *од його як од Жида правди // od niego jako od Żyda prawdy* [52, с. 60; 62, с. 157], *сміливий, як Жид // odważny jak Żyd*. [52, с. 21; 62, с. 118]. Разом з тим побутує прислів'я, у якому стверджується, що є зло і більше за жидів: *невірний гірш Жида або Турка* [52, с. 39]. З іменами в переважно в українських компаративних пареміях пов'язані такі асоціації: *Сивко / Марко* – вічний непростенний грішник (*товчешься, як Сивко / Марко в / по пеклі* [52, с. 171], *сновидає, як Марко по пеклу* [52, с. 628]), *Макар* – безталанність (*нещасному Макару нема талану* [52, с. 130]), *Андрій* – невизначеність, незрозумілість, непутящість (*з нашого Андрушка нім 'ясо, ні юшка* [52, с. 105]), *Іван* –

простота, символ селянина (*не буде з Івана пана* [52, с. 97]). В останньому прислів'ї опозиційна пара *Іван / пан* протиставляється за соціальним статусом. Старість в українській народній творчості, як і в фольклорних системах багатьох інших народів символізує переважно мудрість (*знає все, як старий* [52, с. 71]). У польських пареміях прямих аналогій не зафіксовано.

Із символом *попа* переважно в українських прислів'ях пов'язане таке поняття як заздрість (*зависливі очі, яку попа*) [52, с. 236], а також у парі із *чортом* цей образ створює символ несумісності, ненависті (*дивиця, як чорт на попа* [52, с. 96]). *Чорт* виступає також символом непосидючості (*непосидуций, як чорт* [52, с. 170], бідності (*багатий, як чорт / пес кудлатий* [52, с. 105]), лукавства (*лукавий, як сатана* [39, с. 64]), має також символічне значення «злий, сердитий» (*злий, як сатана / сто чортів* [39, с. 50], *сердитий, як чорт* [39, с. 108]). Числівник *сто* використовується у цьому випадку для емоційного підсилення вислову. У прислів'ї *як череді без личмана, так козакам без гетьмана* [52, с. 74] за допомогою порівняння досягається відповідна символізація. Щодо символів – назв людей за статусом у родині, то найчастотнішими з них є ті, що стосуються нерідних членів родини (*невістка / зять*), здебільшого такі символи носять негативне забарвлення (*нема ворога, як зять* [52, с. 41]).

В українських та польських прислів'ях і приказках широко відбито спостереження людей над своєю зовнішністю і зіставлення її з навколишнім світом. Зокрема, зріст людини і її розумові якості перебувають в уявленні слов'ян в обернено пропорційній залежності і пов'язуються з тваринним і предметним світом: *великий, як ломака, а дурний, як собака* [52, с. 297], *велика, як драбина, глупа, як цапина* // *wielki jak drabina, głupi jak koza* [52, с. 337; 60, с. 201], *великий, як світ, а дурний, як кіт* // *wielki jak świat i głupi jak kot* [52, с. 337; 60, с. 198]. Особливості зовнішнього вигляду людини підкреслюють паремії *довгий, як чапля* [52, с. 384], *прямий, як дуга* [52, с. 322]. Як бачимо, прислів'я цього типу будуються на двох видах відношень: або на подібності, близькій до абсолютної, або на повному протиставленні.

Найбільш широко і яскраво представлені в українському та польському паремійному фонді прислів'я, що відображають риси характеру людини, як позитивні, так і негативні. Зокрема, надзвичайно велика кількість символів, переважно тваринних, пов'язана із людською хитрістю (*хитрий як чорт/гадюка, а дурний, як ворона // przebiegły jak diabeł/źmija i głupi jak wrona*, [51, с. 165; 60, с. 174], *хитрий, як біс / лисиця / вовк / собака* [51, с. 165], *мужик дурний, як ворона, а хитрий, як лис // Człowiek jest głupi jak wrona, ale przebiegły jak lis* [51, с. 95; 60, с. 138]. Така велика кількість прислів'їв цього типу зумовлена тим, що хитрість для людини була обов'язковою рисою, одним із засобів збереження свого добробуту; оскільки на незначне багатство селян зазіхали і пани, і жида, звичайні селяни не могли дозволити одурити себе. Окрім того, лише хитрий чоловік міг перемогти нечисту силу, якщо йому трапилося з нею зустрітися. Слід зазначити, що не завжди хитрість інтерпретувалася як негативна риса характеру людини. Пихатість людини символізували *баран, індик, жаба (дмеця, як жаба проти вола // sapie jak żaba na wołu* [51, с. 143; 60, с. 139]), яка входила також до семантичного ряду, основне значення якого «**мало, немає чого-небудь**» (*у його грошей, як у жаби пір 'я* [51, с. 287]). Жвавість, верткість, вміння вийти з будь-якої складної ситуації символізували *гадюка, дзига, в'юн, рибка, чорт (звиваєця живій гадюки* [51, с. 272], *крутиця, як дзита* [51, с. 272], *непосидючий, як чорт // niespokojny jak cholera* [51, с. 170; 60, с. 88] тощо). Спільною рисою всіх цих істот (чи предметів), яка визначила їх належність до відповідної групи символів є їхня надзвичайна рухливість, їх складно втримати у руках (*риба, наприклад, слизька*). А отже, за принципом подібності до людини, яка не сидить на місці, вони і почали функціонувати як символи. Втіленням упертості поставала коза або свиня (*уперта, як свиня* [52, с. 150]), а брехливість була основною рисою жидів і чортів, які відтак у свідомості українців наближувалися до ототожнення.

Символи в компаративних пареміях характеризуються широкими системними зв'язками, а саме синонімією та антонімією. Спільні риси, наявні

у певних тварин, рослин або ж спільні для обох груп не залишалися непоміченими і міцно закріпилися у слов'янських пареміях. Переважно два чи більше символи є синонімічними в одному зі своїх значень, повна синонімія є рідкісним явищем. Зокрема, лексеми «жаба» та «індик» виступають синонімами, коли символізують пихатість; *мотиль* і *вітер* у символічному значенні «швидкість, невловимість» є також синонімами (це, зокрема, випадок синонімії між символічним значенням лексем, які належать до різних груп). Найбільші синонімічні ряди символів спостерігаємо у випадку позначення хитрості та розумових якостей людини (чотири і більше членів синонімічного ряду: *великий, як лоза, а дурний, як коза* // *wielki jak winorośl i głupi jak koza* [52, с. 37; 35], *він дурний, як божий баран* // *Jest głupi jak baran* *Воژی* [52, с. 38; 35], *дурна, як овечка, не скаже ні словечка* // *głupi jak owca, nie powie ani słowa* [52, с. 39; 35]). Символізуючи козацьке щастя синонімізуються *стен* і *воля* (*стен і воля – козацька доля* [39, с. 74]), один синонімічний ряд у символічному значенні «краса» становлять *маківка*, *тополя*, *верба*, *калина* (*дівка, як тополя* [39, с. 78], *дівчина – як у лузі калина* [39, с. 81], *гарна дівка, як маківка* // *dziewczyna piękna jak czubek głowy* [39, с.82; 36]).

Антонімізуються у компаративних пареміях ті символи, які позначають протилежні приховані смисли, причому вони необов'язково є антонімами у літературній мові. Так символ ворона протиставляється ряду лис, біс, гадюка, як протиставлення синонімічних значень «глупота» і «хитрість». Протиставляються *Іван* і *пан*, як крайні точки на соціальній прямій тощо. Зафіксовано також паремії із протилежним символічним значенням, у яких носієм цього значення є одна тварина: *робе, як віл* [399, с. 101] із значенням «старанний, працьовитий» та *ледачий як віл* [1, с. 62], де лексема «віл» виконує відповідне символічне значення. Функціонування обох паремій зумовлене фізичними якостями тварини (повільні рухи, але при цьому надзвичайна витривалість).

Слід зазначити, що символи в аналізованих компаративних пареміях будуються за двома принципами – тотожності і протилежності. Наприклад, *дзига* як символ рухливої або заклопотаної людини (*крутиця. як дзига* [52, с. 272]) виникає на основі подібності, тотожності способу дії, поведінки людини і предмета, а символізм значення прислів'я у *його грошей, яку жаби пір'я* [52, с. 287] будується на принципі протиставлення. Важко сказати, що було причиною подібного явища. Його могли спричинити гумор та іронія, як одні з визначальних рис ментальності українців – творців власного фольклору. Сьогодні використання для створення яскравого образу-символу крайніх точок смислових ланцюжків постає логічною закономірністю. Поєднування непокданованого, внутрішній абсурд (оксиморон) мають стійку традицію вживання, широко функціонують в українській літературі.

Отже, найбільш широко у символічній системі українських та польських компаративних паремій представлені тваринні та рослинні символи, оскільки представники флори і фауни беруть активну участь у житті людини (через побут, обрядовість, вірування і звичаї). Фауносимволи представлені широким колом як свійських, так і диких тварин (*кіт, собака, вовк, віця, лисиця, коза, жаба*), рослинні – як господарськими культурами (*горох, гарбуз*), так і дикими (*тополя*), значну частку серед рослинних символів посідають квіти. Фауносимволи відрізняються більшою якісною розмаїтістю, порівняно із рослинними образами-символами. Менш широко представлені символи, які належать до предметного світу, небесних тіл, назв людей. В основі особливостей функціонування символів лежить ступінь їхньої близькості до сфери людської діяльності, міра спорідненості із якостями і рисами людини. Чим тісніше людина контактує з певною твариною / рослиною тим більше символічних значень набуває остання у мовній практиці. Багатство внутрішнього світу людини та розмаїття навколишнього світу зумовили розвиток синонімії й антонімії у системі порівняльних паремій. Щодо принципів утворення компаративних одиниць,

то цей процес відбувається на основі подібності або протилежності явищ світу людини і світу природи.

3.5. Природні явища та предметні образи-символи

Одним з основних символів-стихій є *вогонь* (або *іскра*, *жар*). За свідченнями О. Потапенка [38, с. 29], він символізує духовну енергію, перетворення і переродження, руйнацію і відтворення водночас, тобто вогонь втілює єдність протилежностей; також виступає символом кохання, сонця, тепла, очищення від зла (*гарний, як іскра // przystojny, jak iskra* [51, с. 34; 62, с. 109], *червоний, як жар // czerwony jak irak* [51, с. 57; 62, с. 110], *гарячий, як вогонь // Gorący jak ogień* [51, с. 58; 62, с.111]). Разом з тим наші попередники усвідомлювали всю небезпечність неконтрольованої стихії, що виявилось у паремії *бережись, як огню // bądź ostrożny jak ogień* [51, с. 215; 62, с.112], де він символізує саме небезпеку і лихо, загальне ж значення цієї паремії можна схарактеризувати як «застереження». *Вода*, окрім життя, чистоти, плинності часу, символізувала також велику кількість кого-, чого-небудь, багатство (*сього як води* [51, с. 348]), останнє символічне значення притаманне також образу-символу землі (*багата, як земля* [39, с. 52]). Вітер в українському та польському фольклорі є символом швидкості (*проворний, як вітер у полі // zwinny, jak wiatr na polu* [52, с. 272; 60, с.78], *швидкий, як вітер / вихор // szybki jak wiatr / trąba powietrzna* [39, с. 101; 62, с. 18]).

Символічне значення «швидкість» притаманне і такому природному явищу, як *заметіль* (*мотається, як мітіль* [51, с. 69]). Серед небесних світил найбільш поширеними символами є *зорі*, *місяць*, *сонце*, причому останнє ще й диференціюється за порами року, відповідно набуваючи різних якостей. Зокрема, зимове сонце символізує нещирість, навіть холод. Цих значень воно набуває у взаємодії із такими символами, як *мачуха* і *удова*, які здавна символізують сум, лихо, несправжню любов (*зимове сонце, як удовине серце*;

зимове сонце – як мачушине серце; зимне тепло — як мачушине тепло // zimowe słońce, jak serce wdowy - zimowe słońce jest jak serce matki – Zimowe ciepło jest jak ciepło macochy [51, с. 39; 36]).

Особливості символів у компаративних пареміях з погляду їхньої внутрішньої форми, власне символічного значення є не менш важливими, ніж особливості зовнішнього, буквального втілення. Як уже зазначалося, переважна більшість паремій (більше 95 %) спрямована на зображення людини в усіх її проявах, усьому багатстві її поведінки. Тому доцільно у першу чергу звернути увагу саме на цей аспект семантики і функціонування символів у порівняльних українських пареміях.

Предмети-символи використовуються у польських та українських пареміях значно рідше, ніж тваринна і рослинна символіка, однак і серед них є випадки надзвичайно поширених символів, які функціонують у мовній практиці українців із багатьма значеннями. До таких символів належить передусім *хліб* (сюди відносимо увесь різноманітний ряд хлібних виробів). Важливість його зумовлена надзвичайно широким використанням у народній календарній і родинній обрядовості, одвічною пошаною українців, які у переважній своїй більшості були селянами, до хліба, врешті, тим, що повсякденний раціон будь-якої людини не може обійтись без нього. Хліб символізував сонце, щастя, красу, навіть людський дух (*паляниця – як пух, як дух, як милеє щастя // palyanitsa - jak puch, jak duch, jak szczęście* [51, с. 54; 62, с. 87], *у хаті в її, як у віночку: хліб випечений, як сонце // Chleb piecze się jak słońce; сама сидить, як квіточка // siedzi samotnie jak kwiat* [51, с. 45; 62, с. 48], *хороший, як глем'язовський бублик* [39, с. 46]. Сурма традиційно символізує дзвінкість, приємний голос тощо (*голос, як сурмонька, але ж чортова думонька* [39, с. 97]; прислів'я *прямий, як дуга* [39, с. 322] відбиває одну з особливостей зовнішності людини (згорбленість) через порівняння «від супротивного». *Камінь і вода як елементи паремії вийде, як камінь из води* [39, с. 123] символізують нездійсненність чогось, неможливість досягнення мети. Символічне порівняння *чоловік гордий, як пухир водний* [51,

с. 393] виникло, на нашу думку, на основі двох асоціацій: 1) зовнішньої подібності у тому сенсі, що гордовита людина має ніби «надутий» вигляд за рахунок показної відстороненості від інших, сердитої зовнішності; 2) часто гордовитість людини не мала достатніх підстав для існування, а тому щойно інші довідувалися про її справжній характер чи потенціал, будь-яка маска гордовитості мала луснути, як бульбашка. Символічна система аналізованих паремій української та польської мов перебуває у постійному русі і розвивається відповідно до розвитку людства, що підтверджується утворенням і функціонуванням нових утворень.

ВИСНОВКИ

У слов'янських культурах слово виступає не тільки як образ спілкування, але як особливий тип мовної свідомості. Вчення про символ як категорію пізнання, мислення, мови і художньої творчості сягає ще античних часів.

Важливу роль у розвитку архетипу слова у полоністиці та україністиці відіграли Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Олександр Потебня, Ян Прусіновський

Особливу увагу проблема слова отримала у контексті дослідження його символічної природи, про що свідчать наукові розвідки М. Костомарова, О. Потебні, М.Максимовича.

Спроби з'ясувати природу явища символізації засвідчують уже праці М. Максимовича, який звернув увагу на ті слова, які «несуть на собі відбиток давньої слов'янської міфології», М. Костомарова, якому належить твердження про взаємозумовленість міфів та символів, О.Потебні, який вивів словесну символіку народних пісень у широку сферу філософсько-лінгвістичних узагальнень.

Особливістю загальнолюдського паремійного фонду, польського та українського зокрема, є те, що 95% паремій відображають певні людські якості, риси зовнішності та характеру. Ця закономірність стосується також і компаративних українських паремій.

У даному дослідженні розкрито особливості символів у компаративних пареміях у двох планах: зовнішній формі (тобто тому, чим виражений символ, наприклад, сонце, яструб, вовк, тополя) та внутрішній (тобто, який глибинний сенс виражає символ). З точки хору зовнішньої форми, символи в українських порівняльних пареміях поділяються на такі групи: 1) тваринні символи (із підгрупами орнітологічні символи, назви риб як символи); 2) рослинні (включно з назвами дерев); 3) назви людей і міфічних людиноподібних істот як символи; 4) предметні; 5) стихії і природні явища.

Внутрішня форма представлена уявленнями про: 1) зовнішність людини; 2) риси її характеру; 3) розумові якості людини, тощо.

В польських та українських компаративних пареміях виділено слова-символи, представлені такими лексико-семантичними групами:

- зооморфні (з підгрупами а) назви власне тварин; б) орнітологічні символи; в) назви риб як символи. Серед образів-символів цієї групи найбільш поширеними є власне тваринні образи-символи (*собака, вовк, лисиця*), які перебувають також у широких системних зв'язках (зокрема, яскраво виявляється синонімія символічних значень лексем «собака» та «вовк»);
- фітоморфні образи-символи, які вживаються так само часто з кількісного погляду, але є менш розмаїтими з якісного порівняно із тваринними образами-символами. Найбільш поширеними образами-символами цієї групи є калина, верба, маківка, тополя, які в уявленні нашого народу символізують дівчину, Батьківщину;
- предметні образи-символи; ця група є значно меншою за попередні й представлена переважно лексемами, що позначають назви хлібних виробів (*хліб, паляниця*), а також лексемою «*камінь*»;
- антропоморфні та антропометричні символи. Серед міфічних істот найпродуктивнішим є синонімічний ряд чорт - біс - сатана. Символічне значення паремій із компонентами-назвами людей ґрунтується на протиставленні соціального статусу, національної належності останніх;
- стихії, природні явища як символи. Символічні значення цих образів-символів у своїй основі мають характер взаємозв'язку між діяльністю людини та виявом стихії (наприклад, оскільки на землі вирощується хліб, то відповідно основне її символічне значення - «багатство»).

Символіка компаративних паремій української та польської мов дуже різноманітна. Найбільш широко представлені тваринні образи-символи, оскільки представники фауни беруть активну участь у житті людини (через побут, обрядовість, вірування і звичаї). Фауносимволи представлені широким колом як свійських, так і диких тварин (*собака, вовк, вівця, лисиця, коза,*

жаба). Аналіз змісту внутрішньої форми слів-символів показує, що близько 95 % паремій пов'язані із описом і характеристикою людини. В основі особливостей функціонування тих чи тих символів лежить ступінь їхньої близькості до сфери людської діяльності, міра спорідненості із якостями і рисами людини. Символи у компаративних прислів'ях та приказках відображають риси зовнішності людини, риси її характеру, що мають виразне позитивне чи негативне забарвлення. Символам в українських компаративних пареміях властиві системні зв'язки, а саме синонімія та антонімія. Синонімізуватися можуть символічні значення слів, які належать як до однієї лексико-семантичної групи, так і до різних.

Символічне значення “швидкий” мають лексеми “вітер” (стихія), “заєць” (тварина). Синонімічні відношення часом призводять до взаємозаміни компонентів паремій, створення їх варіантів, що ускладнює розмежування окремих прислів'їв та їхніх видозмін.

Символічне значення паремії будується на двох принципах: тотожності та протилежності. Пареміям у властива певна суперечність. Зокрема, це можна простежити на прикладі образу-символу собаки, який, крім іншого, уособлює хитрість та низькі розумові якості, що не збігається із традиційними уявленнями про цю тварину як про розумну, добру, віддану істоту.

Отже, дослідження символів в українських та польських компаративних пареміях постає важливим елементом розробки і вивчення теорії символу. У кваліфікаційній магістерській роботі лише накреслено основні шляхи дослідження символіки порівняльних прислів'їв і приказок, необхідність повного комплексного аналізу яких є очевидною з огляду на їхнє значення для розвитку комунікативної, соціокультурної, номінативної функції та розвитку порівняльних студій української, польської та інших слов'янських культур в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 136 с.
2. Белавін С. П. Теоретичні підходи до вивчення проблеми формування образів «свій-чужий» у представників етнолінгвістичних спільнот. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2014. № 26(29). С. 297–304.
3. Величко С.І. Фразеологізми-прислів'я як конституенти функціонально-семантичного поля спонування в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 04. Київ, 1996. 21 с.
4. Гартоване слово. Постійні порівняння в говірках Нижньої Наддніпряни / упоряд. В.А. Чабаненко. Запоріжжя, 1995. 164 с,
5. Голубовська І.Р. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія . Київ : Логос, 2004. 284 с.
6. Голубовська І.Р. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності. *Мовознавство*. 2004. № 2-3. С. 66-74.
7. Дашенкова Н.Д. Роль символу в конструюванні реальності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2006. 16 с.
8. Дуденко О.А. Номінативна і комунікативна природа українських паремій : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 18 с.
9. Єрмоленко С.С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць: монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. 384 с.
10. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури: монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 352 с.
11. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 48-63.

12. Запорожець Л.П. Співвідношення між предметним та символічним у структурі змісту паремії. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2002. № 6. С.154-157.
13. Калашник В.С., Філон М.О. Українські вербальні символи як чинник національно-культурної само ідентифікації. *Українознавство*. 2005. № 4. С. 104-106.
14. Кісь Р.Л. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів : Літопис, 2002. 304 с.
15. Ковальчук Н.Д. Архетипи і символізм в українській культурі. *Нова парадигма*. 2003. Вип. 30. С. 42-48.
16. Кокаре Е. Д. Паралелі у латиських, литовських та російських прислів'ях та приказках. *Фольклор балтійських народів*. Рига : Зінатне, 1998. С.227-278
17. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія. Київ : Вища школа, 2008. 327 с.
18. Кононенко В.Л. Концепт і символ: лінгвокультурологічний аспект. *Мова. Людина. Світ*: зб. наук. статей. К., 2006. С. 157-162.
19. Кононенко В.Л. Символи української мови. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
20. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 350 с.
21. Космеда Т.А. Комунікативний кодекс українців у пареміях : Тлумачний словник нового типу. Дрогобич : Коло, 2010. 272 с.
22. Коцюба З.Г. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ДП "Видавничий дім "Укрпол", 2010. 472 с.
23. Крикман О. О. Тисяча та одне питання стосовно логічної структури прислів'я. URL: www.ruthenia/folklore/krikmann1.pdf. (дата звернення 12.10.2023).

24. Крикман О. О. Досвід пояснення деяких семантичних механізмів прислів'я. *Пареміологічні дослідження*. Київ : Вища школа, 1988. С. 149-178.
25. Кузнєцова Т. В. . Концепт «свій – чужий» у лінгвокультурологічних дефініціях. *Вісник Сумського державного університету*. 2007. № 2. С. 37-40.
26. Лисюк Н.П. Михайло Максимович про символіку назв рослин в українському фольклорі. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 5. С.72-77.
27. Мерзлікіна О.В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2008. 20 с.
28. Мороз Т. Опозиція «свій / чужий» у семантичній структурі польських паремій. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 2022. № 57. S 254-267.
29. Наконечна О.І. Категорія об'єктивної модальності в українських прислів'ях і приказках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2000. 25 с.
30. Осовська І.М. Стереотипи сімейних стосунків у паремійному фонді німецької мови. *Науковий вісник Волинського національного університету*. 2010. № 7. С.141-145.
31. Пазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: проблеми пареміології та пареміографії. Київ : Наукова думка, 1994. 203 с.
32. Пастух Н.А. Тваринна образно-символічна система українського фольклору. *Мандрівець*. 2004. №3-4. С. 66-77.
33. Пашенько Н.Л. Функції українських народних прислів'їв та приказок в історичних повістях Богдана Лепкого. *Мова та стиль українського фольклору* : зб. наук. праць.– Київ: ІЗМН, 1996. С. 123-127.
34. Пилипчук С. І. Франко про співвідношення національного й інтернаціонального у пареміях. *Міфологія і фольклор*. 2008. № 1. С.79-85.

35. Пирогов В.Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2003. 19 с.
36. Польські прислів'я та приказки та їхні українські аналоги. URL.: <https://jpolski.info/polski-pryslivi-ia-i-prykazky-ta-ikhni-ukrainski-analohy.html> (дата звернення 25.11.2023).
37. Польські прислів'я. URL.: <http://vsetutpl.com/polski-prysliviya> (дата звернення 10.06.2023)
38. Потапенко О.І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. Словник символів / за заг. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. Київ : Народознавство, 2007. 156 с.
39. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / упор. Пазяк М.М. Київ :Академія, 2004. 365 с.
40. Пустовіт Л.А. Символ. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 2000. С. 604.
41. Радзієвська Т.В. Про один із ракурсів антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства. *Слов'янський вісник* : зб. наук. праць. Рівне : РІСКСУ, 2003. С. 97-101.
42. Савченко О.О. Етнокультурний компонент у семантиці назв елементів рельєфу (на матеріалі паремій української та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17/ Дрогобич, 2020. 200 с
43. Садова Г.А. Семантико-синтаксична організація компаративних паремій : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 19с.
44. Северинюк В.М. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Тернопіль : Навчальна книга, 2014. 176 с.
45. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2010. 844 с.
46. Скробот А.І. Лінгвокультурологічні особливості іспанських паремій з анімалістичним компонентом. *Науковий вісник Міжнародного*

- гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2014. Вип. 10. С. 173-175.
47. Снітко О.С. Етнічні культури у дзеркалі мови. *Мова і культура*. Вип. 6. Т. IV. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. С. 5-10.
48. Сулейманова Я.О. Аксиологічна семантика паремій з компонентами на позначення природних стихій: вода, вогонь, повітря і земля (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов): дис.....канд. філол. Наук : 10.02.15. Миколаїв, 2018. 288 с.
49. Танадайчук С.М. Рослини-символи в українському фольклорі. *Українська культура*. 2002. № 2-3. С. 66-74.
50. Ткаченко Н.П. Числові символізми та їх мовна реалізація. *Філологічні науки*. 2006. № 5. С. 68-71.
51. Український тлумачний словник паремій / за заг.ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг, ФОП Марінченко С.В., 2016. 454 с.
52. Українські прислів'я, приказки і таке інше / укл. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
53. Шапошникова І.Ф. До проблеми мовної дійсності. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. Ч. 1. С. 25 -27.
54. Щербакова Н.В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Харків, 2002. 20 с.
55. Grodzka S. Stereotyp Żyda i Cygana w przysłowiach polskich. *Prace Językoznawcze*. 2005. №3. S. 39-46.
56. Encyklopedia języka polskiego / pod red. S. Urbańczyka. Wrocław : Ossolineum, 1991. 486 s
57. Grzegorzczkova R. (2008). Od wspólnoty do obcości: Rozwój znaczeniowy polskiego przymiotnika obcy na tle słowiańskim. *Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury/* 2008. № 20. S. 39-50.

58. Grzegorzyczkowa, R. Od wspólnoty do obcości: Rozwój znaczeniowy polskiego przymiotnika obcy na tle słowiańskim. *Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury*. 2008. № 20. S. 39-50.
59. Kołodziejek E. Swoi i obcy w społecznej przestrzeni subkultur. *Etnolingwistyka: Problemy języka i kultury*. 2009. № 19. S. 133-144.
60. Krzyżanowski, J. (Ed.). Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich. Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988. 285 s.
61. Kurkowska H., Skorupka S. Stylistyka polska. Zarys. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. 403 s.
62. Świerczyńska, D. Przysłowia są na wszystko. Wydawnictwo Szkolne PWN, 2001. 320 s.
63. Wyżkiewicz-Maksimow R. Językowy obraz człowieka – charakter i osobowość w paremiologii polskiej, serbskiej i chorwackiej. Gdańk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2012. 333 s.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Штирова Ірина Олексіївна, студент(ка) магістратури, форми навчання *заочної*, факультету *філологічного* спеціальності *035 »Філологія» спеціалізації 035.033 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»*, освітньо-професійної програми *«Переклад та міжкультурні комунікації»* адреса електронної пошти *shtyrova75@meta.ua* , підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему *«Образи-символи в українських та польських компаративних пареміях»*:

- відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

06.02.2024 р. _____ Штирова І. О.

06.02.2024 р. _____ Мацегора І.Л.